

A FOGYASZTÓVÉDELMI JOGRÓL
MÁSKÉPPEN –
ELŐKÉPEK, KÖZJOGI ÉS MUNKAJOGI
VETÜLETEK

Szerkesztette:
HAJNAL ZSOLT

A Debreceni Egyetem
Állam- és Jogtudományi Karának kiadványa

Felelős kiadó:

SZIKORA VERONIKA

dékán

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Szerkesztette:

HAJNAL ZSOLT

A szövegek korrektúráját

TÖRÖK ÉVA

végezte.

A tanulmányokat lektorálták:

PROF. DR. BENCZE MÁTYÁS

egyetemi tanár, tudományos és stratégiai dékánhelyettes

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Jogelméleti és Jogszociológiai Tanszék

PROF. DR. CSÉCSY GYÖRGY

egyetemi tanár

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Polgári Jogi Tanszék

ISBN 978-963-490-077-1

Készült a Főnix Média nyomdaüzemében.

Debrecen, 2019

A FOGYASZTÓVÉDELMI JOGRÓL
MÁSKÉPPEN –
ELŐKÉPEK, KÖZJOGI ÉS MUNKAJOGI
VETÜLETEK

Szerkesztette:
HAJNAL ZSOLT

A TANULMÁNYKÖTET
AZ IGAZSÁGÜGYI MINISZTERIUM
JOGÁSZKÉPZÉS SZÍNVONALÁNAK EMELÉSÉT
CÉLZÓ PROGRAMJAI KERETÉBEN VALÓSULT MEG.

© 2019, A SZERZŐK

TARTALOMJEGYZÉK

SZIKORA VERONIKA – ÁRVA ZSUZSANNA

ELŐSZÓ 7

P. SZABÓ BÉLA

AZ ÁLLATHIBÁKÉRT VALÓ ELADÓI FELELŐSSÉG MEGVALÓSULÁSA
A MAGYAR MAGÁNJOG TÖRTÉNETÉBEN (HELYZETFELMÉRÉS) 11

FODOR LÁSZLÓ – GYURKÓ BRIGITTA

A HULLADÉKGAZDÁLKODÁSI KÖZSZOLGÁLTATÁS
EGYES FOGYASZTÓVÉDELMI KÉRDÉSEI 57

ÁRVA ZSUZSANNA

ÚJ KÖZIGAZGATÁSI ELJÁRÁS –
HATÉKONYABB FOGYASZTÓVÉDELEM 85

NÁDAS GYÖRGY

ÁLTALÁNOS SZERZŐDÉSI FELTÉTEL-E A KOLLEKTÍV SZERZŐDÉS? 105

RAB HENRIETT

A MUNKAVÁLLALÓI STÁTUSZ EGYES KÉRDÉSEI 121

SIPKA PÉTER

MUNKÁLTATÓ ADATKEZELÉssel KAPCSOLATOS FELELŐSSÉGÉNEK
EGYES ASPEKTUSAI 139

ZACCARIA MÁRTON LEÓ

SZERZŐDÉSI FELTÉTELEK, SZERZŐDÉSI AUTONÓMIA
ÉS EGYENLŐ DÍJAZÁS A MUNKAVISZONYBAN 159

ELŐSZÓ

Az Igazságügyi Minisztérium 2015. november 26-án mutatta be a „Jogászképzés színvonalának emelését célzó programokat”, amelynek keretében 2018-ban immár harmadik alkalommal nyílt arra lehetőség, hogy a hazai jogi karok, közte a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara az Igazságügyi Minisztérium által támogatott kutatásokat valósítson meg.

2017 nyarán a kutatás- és oktatásfejlesztési támogatások kapcsán új fejezet nyílt, ugyanis a 2016-ban folytatott, jórészt egyéni és egymástól is különböző, sok esetben kevés kapcsolódási pontot tartalmazó téma vizsgálata után, valamennyi jogi kar olyan komplex kutatási témák feldolgozásába kezdett, amely lehetőséget nyújtott egy-egy témakör többirányú megközelítésre, a kutatók széles körének a bevonásával. A Debreceni Egyetem esetében ezt a fő témakört a fogyasztóvédelem jelentette, amelyet egyrészt az indokolt, hogy a kar már több éve aktívan részt vett fogyasztóvédelmi kutatásokban, másrészt a fogyasztóvédelem, mint jogágakon átívelő terület, lehetőséget ad az egyes aspektusok több jogágot is érintő megvizsgálására. Az Igazságügyi Minisztérium támogatása segítségével a korábbi fogyasztóvédelmi kutatásokat aktív műhellyé tudtuk fejleszteni, amelynek keretében intenzív együttműködés jöhetett létre a benne tevékenykedő és az ahhoz kapcsolódó oktatók, PhD-hallgatók és kutatók között.

A 2017-es év után, a jelen kötet alapjául szolgáló 2018-as évben szintén a fogyasztóvédelem témakörében, annak a legújabb dimenzióit vizsgáltuk, amely kutatás a korábbi eredmények alapul vételével és egyes aktuális kérdések megvizsgálásával folytatódott. A 2018. április 1. és 2019. február 28. között zajló kutatás keretében három workshopot és egy zárókonferenciát is szerveztünk, nemzetközi részvétellel. A konferencián a kar több oktatója és kutatója mellett a Cseh Tudományos Akadémia képviselője is előadott, ezzel is megnyitva az utat egy esetleges későbbi nemzetközi összehasonlítás előtt.

A kutatások során olyan, a fogyasztóvédelem aktuális kérdéseit érintő témakörök megvizsgálására nyílt lehetőség, mint *„A fogyasztói jogok védelme a legújabb technológiai vívmányokat hasznosító fogyasztási cikkek használata során”* (alprogram vezetője: Fézer Tamás), *„A hatékony fogyasztói jogérvényesítés új kihívásai a megváltozott társadalmi és piaci környezetben”* (alprogram vezetője: Hajnal Zsolt), *„A belátási képességgel nem vagy részben rendelkező személyek fogyasztói pozícióban”* (alprogram vezetője: Szikora Veronika), *„A jogalkotás eszközei a fogyasztók védelmére”* (alprogram vezetője: Pribula László), *„Pénzügyi fogyasztóvédelem és pénzügyi felügyelet viszonya”* (alprogram vezetője: Horváth M. Tamás), *„Környezetvédelmi közszolgáltatások fogyasztóvédelmi problémái, különös tekintettel a hulladékgazdálkodásra”* (alprogram vezetője: Fodor László), *„Az új közigazgatási eljárás hatása a fogyasztóvédelmi hatósági jogalkalmazásra”* (alprogram vezetője: Árva Zsuzsanna), *„Kellékszavatossági elvek a modern kort megelőző magyar jogban (16-19. század)”* (alprogram vezetője: Szabó Béla), *„A fogyasztói státusz megjelenése az aktuális munkajogi folyamatok között”* (alprogram vezetője: Nádas György). A könyv a fenti kutatócsoportok eredményeit, témacsoportokba rendezve mutatja be.

Az alprogramok egymásra épülve tematikus és koherens rendszerben járták körül többirányú megközelítést alkalmazva a fogyasztóvédelem aktuális polgári jogi, kereskedelmi jogi, peres jogérvényesítést érintő, valamint közigazgatási és munkajogi kérdéseit, amely mellett egy új, eddig nem vizsgált jogtörténeti aspektus is feltárult.

A kutatás eredményeit az oktatásban is hasznosítottuk. 2018 őszén megindítottuk a Debreceni Egyetem által 2017-ben országosan elsőként létesített fogyasztóvédelmi szakjogász képzés első évfolyamát. Az első évében pilot jelleggel indult meg az oktatás nagy szakmai tapasztalattal rendelkező hallgatók részvételével. Ez lehetőséget nyújtott arra, hogy a szakjogász képzésben érdemi visszajelzéseket kapjunk az oktatás továbbfejlesztésére, és a tapasztalatok képzésbe integrálása után tervezzük annak megnyitását más gyakorló szakemberek előtt, ezáltal is a képzés szolgálatába állítva a különböző jogágakban tevékenykedő szakemberek gyakorlati és oktatásfejlesztési tapasztalatait. A képzés iránt eddig is jelentős érdeklődés volt, amely miatt reményeink szerint 2019/2020-as tanévben nagyobb számú résztvevőt vonhatunk be hallgatóként, ezzel is lehetőséget kapva arra, hogy a kutatási eredmények nagyobb arányban eljussanak a jogalkalmazókhoz és beépüljenek a joggyakorlatba. Figyelemmel arra, hogy a fogyasztóvédelmi szakjogász képzést a Debreceni Egyetem létesítette, így a jelenlegi szabályok esetén, amennyiben más hazai jogi kar is indítani kívánja a képzést, a Debreceni Egyetem által kidolgozott képzési és kimeneti követelményeket kell követnie, így ezen felelősség tudatában különösen fontosnak érezzük azt, hogy egy olyan stabil szakmai és tudományos alapokkal bíró képzést honosítsunk meg, amely valóban hozzájárulhat a jogászképzés szakmai színvonalának az emeléséhez.

A kutatás eddig elért eredményeit emellett más oktatási területeken is hasznosítjuk, különös tekintettel a fogyasztóvédelmi témájú tantárgyakra, ahol a tananyagba és tematikába integrálva is megjelennek a program által feltárt új területek.

A kutatás eredményeiretől összegző tanulmányok két tematikus könyvben jelennek meg:

Újratervezés – fogyasztói szabályozási modellek, digitalizáció, adatvédelem
A fogyasztóvédelmi jogról másképpen – előképek, közjogi és munkajogi vetületek

A kötetek a fogyasztóvédelmi zárókonferencián is bemutatott egyes kutatási eredményeket tartalmazzák, amelyek hangsúlyozottan csak az adott témakörökben folytatott vizsgálatokat tükrözik, azonban korántsem jelentik

a fogyasztóvédelmi komplex kutatás lezárását. Meggyőződésünk szerint a fogyasztóvédelem fiatal és jogágakon átívelő, folyamatosan formálódó, egyre szerteágazóbb terület. Önálló jogággá válását segíthetik elő az olyan kutatások, amelyek minél több szegmensét, annak történeti gyökereit és más jogágakhoz való kapcsolódási pontjait tárják fel, és amelyet a jövőben kiegészíthet egyes problémakörök nemzetközi összehasonlító vizsgálata is.

SZIKORA VERONIKA

dékan

ÁRVA ZSUZSANNA

dékanhelyettes, IM-kapcsolattartó

P. SZABÓ BÉLA

egyetemi tanár

Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Jogtörténeti Tanszék

**AZ ÁLLATHIBÁKÉRT VALÓ ELADÓI FELELŐSSÉG
MEGVALÓSULÁSA A MAGYAR MAGÁNJOG TÖRTÉNETÉBEN
(HELYZETFELMÉRÉS)***

BODROGHALOM (LUKA) 20. SZÁZADI LAKOSAINAK

A jog világában többé-kevésbé benne élők nagy valószínűség szerint természetesnek veszik, hogy az életünket ma behálózó jogszabályoknak – mivel a mai világunkban jelentkező konfliktusokhoz hasonló problémák és jogi keretek közé vonható nézeteltérések már jórészt korábban is léteztek – a múltban fellelhető bizonyos párhuzamai léteztek. Olyan jogi válaszok, amelyek, ha nem is teljesen azonosak a modern megközelítésekkel, de biztos szabályozási környezetet jelentettek az adott kor embere számára az adott – *mutatis mutandis* ma is szabályozandó – életviszonyok tekintetében.

* A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

A magyar magánjog bizonyos területein és történeti rétegei tekintetében ezen biztos szabályozási környezet felmutatása sokszor nagy nehézségekbe ütközik. Minél inkább vissza kívánunk menni az időben, annál inkább azt tapasztalhatjuk, hogy bizonyos magánjogi kérdések vonatkozásában, amelyekre a korabeli társadalmi és gazdasági viszonyok között bizonyosan születtek (jog)szabályokba öntött válaszok, nagyon töredékes a tudásunk, elenyészők az ismereteink.

Ezen – a jogtörténészek körében természetesen egyértelműen ismert – kijózanító, de ugyanakkor további kutatásokra ösztönözni kívánó megállapítás alátámasztására példaként egy nagyon szűknek tűnő élethelyzet vonatkozó szabályait kíséreljük meg – lehetőség szerint – áttekinteni a magyar magánjog fejlődéstörténetében. A kérdéskört a dolog természeténél fogva, magától értetődően a modern értelemben vett fogyasztóvédelem holdudvarába tartozónak tekintjük.

Egyszerűsített kérdésünk a következőképpen hangozhat: milyen szabályok érvényesültek a magyar magánjog fejlődésének különböző korszakaiban és a jogélet különböző rétegeiben abban az esetben, ha egy élő állat adásvétele során az üzlet megkötése és az áru átadása után kiderült, hogy az állat (különös tekintettel az igavonó haszonállatokra – ló, szarvasmarha) olyan betegségben szenved, amelyet az adásvétel során a vevő nem észlelt, s még inkább nem észlelhetett?

A. ELMÉLETI ÉS DOGMATIKAI KERETEK

1. *Állathibák*

A felvázolt kérdésre adott válaszok hazai fejlődésének és európai tendenciákhoz való kapcsolódásának esetleges jobb értékelése érdekében tekintettük át korábban – elsősorban a német korabeli jogtudomány és joggyakorlat tükrében – a kellékszavatossági jog kontinentális európai fejlődési tendenciáit a korai újkor tekintetében.¹ Ezen vizsgálódások keretében is már elsősorban az állatszavatossági felelősség történeti fejlődésére koncentráltunk a 16-18. századi jogtudomány és a joggyakorlat egymásra hatásának felvázolásával. A vizsgálódásokból kitűnt, hogy a haszonállatok átruházásával kapcsolatos eladói helytállási kötelezettség az áru sajátos jellege, a felléphető betegségek hatása miatti kockázatmegosztás kívánalma, az ügyletek piaci környezete miatt mindig is sajátos szabályozást kapott az egyes jogrendszerekben. Megállapíthattuk tehát, hogy a kontinentális magánjog fejlődésének egyik, csaknem általánosan megfigyelhető érdekessége volt az, hogy az adásvételi ügyletek körében a vétel tárgyával kapcsolatos minőségi problémákkal foglalkozó szabályokon belül mindig is mintegy külön világot képeztek a haszonállatok átruházásával kapcsolatos eladói helytállási kötelezettségre vonatkozó jogi megoldások.

Az élőárura, különösen a haszonállatok forgalmára vonatkozó elvek különállásának évezredekre visszamenően megvoltak a maga gazdaság- és társadalomtörténeti okai, melyek elsősorban az átruházó ügyletek sajátos tárgyára – a haszonállatok élőáru jellegére és gazdasági jelentőségére – vezethetők vissza. Anélkül, hogy teljességre törekedhetnénk – a vonatkozó irodalom alapján – ezen árufajtáknál sajátosságként emelendő ki, hogy a forgalom tárgya, az állat mint élőlény, folytonos átalakulásban van, ki van téve a betegségeknek, amelyek miatt az állatok nem tudják a megfelelő vagy elvárt teljesítményt nyújtani, s a betegségek még ezen túl is súlyos következményekkel járhatnak a beteg állatot megszerző fél számára. Ezen körülmények az áru

¹ P. Szabó Béla: A lókupeczek joga: Szavatossági kérdések a 17. század európai jogtudományában és gyakorlatában egy nevezetes esetgyűjtemény kapcsán. In: Szikora Veronika – Árva Zsuzsanna (szerk.): A fogyasztók védelmének új irányai és kihívásai, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara, Debrecen (2018a) 11-52.; Uő.: A kellékszavatossági szabályok fejlődése a korai újkori (16-18. századi jogtudomány és joggyakorlat tükrében, Debreceni Jogi Műhely, 2018/1-2.

hibájával kapcsolatos problémák sajátos megközelítését igényelték a fejlettebb jogrendszerekben, mint azt azok a legkorábbi vonatkozó szabályok is mutatják, amelyek a római piaci forgalom kapcsán alakultak ki.

Már egészen korán természetes elvárásként jelentkezhetett ugyanis a gyakorlat és az esetleges normaalkotók felé, hogy az egyes betegségeket, amelyeket az eladott és átadott élőállatnál a vevő felfedezhetett, hibának, hiányosságnak minősítsék, és az ezen körben jelentkező kockázatot valamilyen módon megosszák a felek között. Ezek az elvárások olyan megoldásokat kellett indukáljanak, melyek - a dolog természetéből adódóan - az élettelen áruk esetében fel sem merülhettek.

Mivel a különböző jellegű betegségek együtt járnak az élőlények életével, sokszor persze nagyon nehéz lehetett - a betegségek felismerésével, lappangási idejével és gyógyíthatóságával kapcsolatos tudás mindenkori állását figyelembe véve - megkülönböztetni a jogilag releváns, az értéket és használhatóságot befolyásoló hiányosságokat a csupán bizonyos átmeneti kellemetlenséget okozó nyavalyáktól. A nehézségeket növelte és ma is növelheti, hogy időről időre új betegségek tűnhetnek és tűnhetnek fel, ugyanakkor a már ismert betegségek értékelése is változhat idővel, vagyis a betegségek felismerésében és relevánsnak minősítésében nagy szerepet kap az „állat-egészségtani ismeretek” mindenkori fejlettsége. Ezen tapasztalati tudás mind szélesebbé válása éppen a kora újkortól kezdődően olyan jelentős mértékben befolyásolhatta az állathibákra vonatkozó szabályok fejlődését, hogy azok több esetben hozzájárultak bizonyos szemléleti és szabályozási „paradigma-váltásokhoz” is.

Továbbmenve azt is figyelembe kell vennünk, hogy a haszonállatok, mint gazdaságilag kiemelt fontosságú árucsoport forgalma általában sajátos, mind időben, mind térben körülhatárolt körülmények között bonyolódott egészen a legújabb korig. Az állatok adásvétele jelentős részben speciális vásári vagy általános piaci környezetben² zajlott. S ezen ügyletekkel kapcsolatos szabályoknak egyrészt be kellett ágyazódniuk az adott vásárhely partikuláris normavilágába, másrészt igazodniuk kellett a tágabb körben érvényesülő,

2 Vö. K. O. Scherner: Marktkauf. In: Adalbert Erler – Ekkehard Kaufmann (Hrsg.): Handwörterbuch zur Deutschen Rechtsgeschichte III., Erich Schmidt Verlag, Berlin (1984) 339.

sokszor transzregionálisnak tekinthető, az adott termékcsoportra vonatkozóan hosszú fejlődés során kialakult „nemzetközi” kereskedelmi szokásokhoz, elvárásokhoz is.

Itt említhető meg az a további körülmény is, hogy már az ókortól kezdődően jelentkezett a piaci, vásári ügyletek és forgalom kapcsán az állandó jogpolitikai igény a jogviták elkerülésére, illetve lehetőség szerinti rövidre zárására. Ez az elvárás a középkorban és kora újkorban még erősebben megfigyelhető volt a vonatkozó átfogó és helyi szabályozásokban, illetve az erre irányuló gondolkodásban.

Az állatszavatossági problémák történeti gyökereinek kutatását – a később említendő hazai magánjog-történeti vonatkozások mellett – az is izgalmassá teheti, hogy bár természetesen mind európai, mind hazai vonatkozásban a minőségi kifogások mindenféle, élő és élettelen árukkal kapcsolatban felmerültek, az élőállatok rejtett hibáival kapcsolatos problémák gyökerei talán mélyebbre nyúlnak vissza az időben, mint a más termékekre és terményekre, pl. az iparcikkekre vonatkozó minőségi elvárásokat erősítő jogi megoldások.

2. Dogmatikai lehatárolás

A haszonállatok adásvétele kapcsán felléphető minőségi kifogások köréből figyelmünket elsősorban azon igényekre fordítjuk, amelyeket a mai szerződési jogi dogmatika az eladó kellékszavatossági kötelezettségének nevez. Az eladó azon objektív kötelezettségéről van szó tehát, amely a fizikailag hibás (kellékhibás) áru szolgáltatása esetén terheli őt, valamint „törvényi” előírásból fakad és a szolgáltatáshoz tapadó kár reparálását célozza.³

Az adásvételi szerződés keretében szolgáltatott áru minőségére vonatkozó szabályok természetesen csak történeti fejlődésük egy bizonyos szakaszán jutottak el a mai értelemben vett kellékszavatossági igények elismeréséhez és érvényesíthetőségéhez. Akárcsak a római jog ismert, kettős szálon (általános adásvételi elvek, illetve élőárúk piaci vételére vonatkozó *aedilisi* szabályok) futó fejlődését megelőző időszakban, más jogrendszerekben sem volt eleinte

³ Vékás Lajos: Szerződési jog. Általános rész (ELTE Jogi Kari Tankönyvek 13.) ELTE Eötvös, Budapest (2018) 274.

az eladó köteles az áru minőségi hibáiért helytállni, de idővel az ilyen jellegű felelősség hiányát különböző – szerződésbe foglalt – klauzulákkal (*accidentalia negotii*) ki lehetett küszöbölni. A társadalmi-gazdasági fejlődés bizonyos szintjén azonban minden kontinentális jogrendszerben előbb vagy utóbb felmerült annak az igénye, hogy a vevő nagyobb védelme érdekében „törvényi” szabályok biztosítsák az eladó azon kötelezettségét, hogy a mindenkor elvárásoknak megfelelő árut szolgáltatasson. Az eladó jogszabályokból fakadó, pusztán az áru minőségében álló hibás teljesítés tényéhez tapadó illetén kötelezettsége természetesen a szerződési jog dispozitivitásából fakadóan a felek megállapodása révén kizárható.

Az alábbiakban elsősorban az állatforgalomban jelentkező azon elvek megjelenésére és fejlődésére koncentrálnak hazai magánjogunk tekintetében, amelyek ezen szorosan értelmezett kellékszavatossági definíciónak megfelelnek, de magától értetődően nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a fejlődési „lépcsőfokokat” sem, amelyeket – hasonlóan más jogrendszerekhez – a sokrétegű magyar szerződési jog szükségszerűen leküzdött.

B. AZ ÁLLATHIBÁK MIATTI HELYTÁLLÁSRA VONATKOZÓ HAZAI FORRÁSOK ÉS IRODALOM – MINK VAN?

Bizonyos képet nyerve az állatforgalmi szavatosság európai fejlődéséről, annak az idők folyamán kialakult – az alapelvek tekintetében egymástól különböző, hol a vevő, hol az eladó érdekeit szem előtt tartó, illetve ezek között kompromisszumot kereső – három nagy történeti rendszeréről,⁴ természetesnek látszott, hogy nagyobb nehézség nélkül feltárható lesz, hogyan alakult az ezen életterülettel kapcsolatos jogi normák sorsa a magyar fejlődésben. Mivel a koraujkori nyugat-európai nagy magánjogi összefoglaló munkák közül szinte valamennyi több-kevesebb részletességgel foglalkozott a kérdéskörrel, és jelentős speciális (ma úgy mondanánk monografikus jogi irodalma is volt) az állatkereskedelemnek, - igaz, előzetes tapogatózások

⁴ A három rendszer ismertetéséhez lásd a következő rövid összefoglalásokat: Benjamin Marcus Riedel: *Pferde im Verbrauchsgüterkauf: Sachmängel und Beweislastumkehr nach § 476 BGB*, Shaker, Aachen (2007) 7-10.; Gordon von Bardeleben: *Rechtliche Besonderheiten des Pferdekaufs unter besonderer Berücksichtigung der tierärztlichen Kaufuntersuchung*, Agricola-Verlag, Butjadingen-Stollhamm (2013) 8-10. Továbbá: P. Szabó (2018a): i. m.

nélkül - azt volt vélelmezhető, hogy a korabeli Magyarországnak Európa húsellátásában betöltött közismerten kiemelkedő szerepe, a lovak hadászati jelentősége, az igaerő biztosításának kényszere, s így az állattenyésztés és állatkereskedelem évszázadokra visszamenő vitathatatlan jelentősége miatt, hazai vonatkozásban sem lesz nehéz ezzel kapcsolatos tételes jogi szabályokat és korabeli, illetve modern irodalmi állásfoglalásokat találni.

Ez azonban korántsem igaz, mivel az állathibákkal kapcsolatos irodalom és joggyakorlat teljes mértékben feltáratlan a magyar magánjog történetében. Azt kell ugyanis megállapítanunk, hogy sok más részterület mellett a kellékszavatossági szabályok és elvek korai hazai történetének feltárását is a hazai magánjog-történeti kutatások egyik adósságának kell tekintenünk. Ezt a hiányosságot az elmúlt évtizedekben már többen felismerték, de átfogó kutatások mégsem indultak ebben a kérdésben (sem)⁵

Ennek a hiátusnak természetesen nem feltétlenül az érdeklődés hiánya az oka. Sokkal inkább a felhívható régi irodalom hallgatására és az esetlegesen figyelembe veendő források sokrétűségére és feltáratlanságára vezethető vissza.

Az is egyértelmű, hogy a viszonylagos teljességre törekvés egy meglehetősen hosszú történelmi időszak áttekintését igényli, amelynél elengedhetetlen bizonyos korszakolás felvállalása, de ahol felmerülhetnek a források soknyelvűségéből adódó nehézségek is. Továbbá az is nehézséget jelenthet, hogy az első pillantásra szigorúan vett magánjogi dogmatikai kérdés történeti vonatkozásainak feltárása igencsak interdiszciplináris megközelítést igényel, még azon a mértéken túl is, amely egyébként a jogtörténeti kutatásokat újabban jellemzi.

Mindezek előrebocsátásával és a további kutatások reményével az alábbiakban csak arra vállalkozhatunk, hogy mintegy előzetes betekintést nyerjünk az állathibák jogának kérdéskörébe.

5 Vö. Tárkány Szücs Ernő alább idézendő megállapítását.

1. *A korabeli irodalom*

Mint minden tételes jogi kérdés történetét feltárni akaró kutatónak, a jogtörténeti összefoglaló munkákhoz kell először fordulnunk. Ezek áttekintése azonban arra a meghökkentő megállapításra kellett vezessen, hogy a 19. század közepétől számítható magyar jogtörténeti kutatás szinte semmit sem ír, nemhogy az állathibák szabályainak alakulásáról, de más ingó áruk minőségével kapcsolatosan felmerülő problémákról sem. De nem csak a modern irodalom hallgat.

A régebbi, 19. század dereka előtt született magánjogi összefoglalások, - amelyekre jórészt a modern összefoglalások is épülnek – szintén nem szenteltek figyelmet a kérdésnek. Az első, 18. századi tudományos munkák egyáltalán nem foglalkoznak az áruhibákkal, s egyébként is alig szólnak az áru és a vételár szolgáltatásán kívül a felek kötelezettségeiről. A 18. századból Szegedi János, Huszti István, Huszti András,⁶ majd Kelemen Imre,⁷ Szlemenics Pál,⁸ Frank Ignác⁹ és a többiek¹⁰ - a 19. század első fele hazai jogtudományának hőszai - számára mintha nem is létezett volna az áruhiba miatti hibás teljesítés problémája, nem is beszélve a haszonállatok rejtett betegségeiről.

Az egyetlen kivételt Kövy Sándor jelenti, de ő is pusztán két mondatot szánt az áru minőségének.

6 Joannes Szegedi: *Tripartitum Juris Ungarici Tyrocinium*, Tranaviae (1734); Stephanus Huszty: *Jurisprudentia Practica seu Commentarius Novus in Jus Hungaricum*, Buda, Nottensteinin (1745); Andreas Huszty: *Iurisprudentia Hungarico Transilvanica, Cibinii, Barth* (1742).

7 Kelemen mindössze egy félmondat erejéig említi a rejtett hiba miatti eladói helytállási kötelezettséget, midőn kimondja, hogy nem a vevő viseli a veszélyt, ha az áru az eladó szándékos vagy gondatlan magatartása, vagy egy előbbi rejtett hiba miatt enyészik el: „Si Venditoris dolo, vel culpa aut ex antiquo occulto vitio pereat, tunc enim ei nocere debet...” Emericus Kelemen: *Institutiones Juris Privati Hungarici, Libri II. De Rebus, volumen II.*, Pestini, Trattner (1814) 1063. Czövek fordításában: „Ha az eladónak álnoksága, vigyázatlansága, vagy régi titkos észre nem vehető hiba miattvész el, mert ilyenkor ennek a' kára.” Kelemen Imre: *Magyar hazai polgári magános törvényről írt tanítások mellyeket ... magyar nyelven készített és kiadott Czövek István, Második könyv A' Dolgokról, Trattner, Pest* (1822) 535.

8 Szlemenics Pál: *Magyar polgári törvény. III. Kötet. A törvénynek III. könyve. Az önkötelezésekről*, Belnay, Pozsony (1845).

9 Frank Ignác: *Az osztó igazság törvénye Magyarhonban. I. rész, Egyetemi Nyomda, Buda* (1845); Frank Ignác: *A közigazság törvénye Magyarhonban, Második rész, II. darab, Egyetemi Nyomda, Buda* (1847).

10 Pl. Dósa Elek: *Erdélyhoni jogtudomány, Második könyv. Erdélyhoni magyar magánjogtan*, Rom. kath. Liceum, Kolozsvár (1861).

„Si vere res, ex vitio rei morbo praeeistente, occulto, per emtorem, rei peritum, cognosci nequeunte labore, eo magis vero, si quamvis post traditionem, pereat, nocet venditori. Imperitus emtor damnum ex vitio non occulto ferre tenetur nisi expresse caverit, quod si sit, venditor vel rem suam pretio restituto redhibebit, vei damnum praestabit.”¹¹

Bár ezt nem emeli ki, a szöveg mintha azt sugallná, hogy Kövy figyelemmel van az élőáru sajátosságaira is. Hogy ez mennyire tudatos, nem tudjuk, mindenesetre a *vitium* és *morbus* megkülönböztetés, illetve ezek együtt emlegetése teljes mértékben megszokott volt a korabeli európai jogi irodalomban is. Kövy első mondata egyértelműen olyan rejtett hibákról (köztük betegségekről) szól, amelyek megvoltak az áruban (*praeeistente*), és az ilyen hibákért – különösen, ha azok az áru elenyészthéhez vezetnek – az eladó felelősségét állapítja meg, s a következő mondatban utal arra, hogy a vevő milyen jogokat érvényesíthet ilyenkor. A második mondat egyébként a nyílt, felismerhető áruhibák esetén nem ad eszközt a vevő kezébe, de fenntartja annak lehetőségét, hogy a vevő egyértelmű nyilatkozatot vegyen ki az eladótól (*expresse caverit*) az áru hibátlansága vonatkozásában. S ha az eladó külön megígéri az áru hibátlanságát, akkor a vevő – csakúgy, mint rejtett hiba esetén – visszaadhatja az árut, vagyis felbonthatja a szerződést (*redhibitio*), illetve kárai megtérítésére tarthat igényt (*venditor ... damnum praestabit*). Hogy ez utóbbi, kártérítésre vonatkozó kitélt mennyiben érthette Kövy technikusan, illetve hogy ez mit is tartalmazhatott, azt nem tudjuk. Mindenesetre, ha valóban a vevő teljes kárának megtérítésére gondolt – azzal a kor európai megközelítését is látva – meglehetősen modern megoldást proponált volna.

11 Kövy Alexander: *Elementa Jurisprudentiae Hungariae*, S-Patakin (1823) 525. §. A magyar nyelvű kiadásban: „Akkor is eladójé a' kár, ha az eladott jószágnek titkos nyavalyája van, vagy hibája volt, mellyet különben a' dologhoz értő vevő (emtor) észre nem vehetett. Ha a' hiba észrevehető volt, a' kár a vevőjé, hanemha megbizonyíthatja azt, hogy ő a' maga a'beli tudatlanságát megvallotta, 's magát az eladónak lelekére bízta, e' pedig a' hibát ki nem jelentette.” Vö. A' magyar polgári törvény, Sáros-Patakon, Nádaskay András (1822) 178.; A szöveg egy másik 19. századi fordítása így szól: „Ha pedig a dolog valamely előbb is meg volt titkos hibában, vagy betegségben szenved, melyet az ahoz értő vevő meg nem ösmernete, annyiival inkább, ha az ilyen, bár általadás után elvész, az eladónak árt. A dologhoz nem értő, vevő, a nem titkos hibából eredett kárt tartozik viselni, hacsak nyilván óvást nem tett, a mikor az eladó vagy vissza kapja vagyonát, az árt visszaadván, vagy a kárt fizeti.” Vö. Fogarasi János: *Magyar közpolgári törvénytudomány elemei*, Kövy Sándor után, Eggenberger, Pest (1845) 228.

Az első, magyar magánjoggal foglalkozó tudományos munka, amely jelentősebb figyelmet szánt az áruhibák kérdésének, az talán Suhayda János 1862-ben, tehát már az Országbírói Értekezlet, az Osztrák Polgári Törvénykönyv hatályaon kívül helyezése és a „régí magánjogra” való visszatérés után megjelent könyve volt.¹² Suhayda a korabeli osztrák tankönyvi standardoknak megfelelően tárgyalja a „*rejlő hibáérti szavatosság*” részletszabályait, s ezek között röviden – lábjegyzetében az OPTK szabályait summázva – tárgyalja „*az állatok eladásánál*” szerinte figyelembe veendő elveket. Suhayda volt talán az, aki munkájában először használta a „*szavatosság*” kifejezést¹³ az áru „*elrejtett*” hibái vagy „*a kikötött tulajdonság hiánya*” miatti eladói kötelezettség vonatkozásában.¹⁴ A magyar jogi nyelvben korábban ezen jelenséget „*kezesség*” és „*jótállás*” megjelöléssel illették, igaz ezekkel a megnevezésekkel még később is találkozhatunk a 19. századi jogi terminológiában. (A „*kellékszavatosság*” kifejezés egyébként mai tudásunk szerint Grosschmid Béni „*találmánya*”).¹⁵

2. Tételes jogforrások

2a. A nemesi jog és folyományai

Az irodalom hallgatása egyértelműen a vonatkozó tételes jogi szabályok középkori és koraújkori hiányát tükrözi. Werbőczy csak a mai értelemben vett jogszatavassággal foglalkozott a vásári marhavételek *evictió*s felelőssége kapcsán (III. 34. 3). Az általunk vizsgált kérdéskört érintő törvényi szabályozás nem született, a 18. század magánjogi tervezetek előmunkálatai körében a kérdést nem vetették fel.¹⁶ Ahogy az irodalom fogalmazni szokott, a nemesi

12 Suhayda János: A magyar polgári anyagi magánjog rendszere az Országbírói Értekezlet által megállapított ideiglenes törvénykezési szabályokhoz alkalmazva, Vodianer, Pest (1862) 252-256.

13 „Szavatosság alatt értetik a jótállás a szerződéseknél a szerződés tárgyának hibáiért, vagy a tárgy kikötött tulajdonságának hiányaiért, végre egy harmadik által támasztható igények folytán a szerződő felekre hárulható sérelem következményeiert.” Suhajda: i. m. 252-253.

14 Ugyancsak a dolog rejtett hibától való mentességéért való helytállást nevezte egyrészt (az *evictio* mellett) szavatosságnak Wenzel Gusztáv is, aki – igaz nagyon modern megközelítésben – mindössze ennyit ír a kérdésről: „Az tehát, ki ilyen kötelem alapján valamely dolgot másnak birtokba ad, ennek irányában egyszersmind szavatossággal is tartozik, hogy a dolog hibátlan, azaz hogy elrejtett hiba nélkül legyen; hogy a világosan kikötött vagy benne rendszerint feltett tulajdonságokkal bírjon; s hogy az a maga módja szerint használtathassék vagy alkalmaztassék.” Wenzel Gusztáv: A magyar és erdélyi magánjog rendszere, II. kötet, Egyetemi Nyomda, Buda (1863) 10.

15 Raffay Ferencz: A magyar magánjog kézikönyve 2., Benkő Gyula, Budapest (1909) 313.

16 Homoki-Nagy Mária: Az 1795. évi magánjogi tervezetek, JATEPress, Szeged (2004).

és jobbágyi jogviszonyokra szokásjogi szabályok érvényesültek, melyek tartalmáról azonban ma még nagyon keveset tudunk.

A szokásjogra még visszatérünk, de előtte említsük meg a többi lehetséges jogforrást, amelyekben esetleg vonatkozó szabályokra lelhetnénk. A nemesi jog vonatkozásában ezek a vármegyei statútumok, melyek az állatok adásvétele kapcsán megint csak elsősorban a lopott állatok vásárlóinak kötelezettségeivel és esetleges igényeivel foglalkoztak bővebben. A 19. század pozitivista jogtörténetének egyik nagy alkotásaként létrejött hatalmas „helyhatósági” statútum-gyűjteményben eddig egyetlen olyan szabályt fedezhettünk fel, amelyik a vásári állatvételekkel kapcsolatos minőségi kifogással foglalkozik, s amelynek rendelkezése bizonyos fokig új támpontokat is ad. Az 1705-ben elfogadott hontmegyei statútumra alább még visszatérünk röviden.¹⁷

Egyelőre a városok falain kívül maradvá, írott jogforrásként jöhetnek még számba az utóbbi évtizedekben a néprajzi és jogtörténeti kutatás látókörébe került székely falutörvények is (melyeknek magyarországi megfelelői nincsenek), de ezek sem érintik az általam vizsgált problémát.¹⁸

2b. A városi jogforrásai

Mivel az állatokkal kapcsolatos adásvételi szerződések jelentős részét a vásártartási joggal rendelkező városok sokadalmaiban kötötték, úgy tűnt, hogy a városi jogforrások - statútumok, vásári rendtartások - vizsgálata reménytelibb lehet.¹⁹ A kijózanító valóság azonban az, hogy sem a középkori Budai Jogkönyv,²⁰ sem az arra is épülő tárnoki jog, sem a Zipser Willkür,²¹

17 Kolozsvári Sándor – Óvári Kelemen: Corpus Statutorum – A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye IV. kötet első fele. A dunáninneni törvényhatóságok jogszabályai, Akadémiai, Budapest (1896) 599.

18 Imreh István: A törvényhozó székely falu, Kriterion, Bukarest (1983).

19 Két friss, középkorra vonatkozó munka ebből a körből: Gulyás László Szabolcs: Írott szabályok és íratlan normák a 15-16. századi mezővárosi kereskedelemében, Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv IX. (2014) 29-59; Gulyás László Szabolcs: Vásári forgalom és vásározók a középkori Észak-Alföld és peremvidéke mezővárosaiban. In: Halmos Károly – Kiss Zsuzsanna – Klement Judit (szerk.): Piacok a társadalomban és a történelemben, Rendi társadalom – polgári társadalom 26., Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest (2014) 103-114.

20 Blazovich László – Schmidt József: Buda város jogkönyve I-II., Szegedi Középkorász Műhely, Szeged (2001).

21 Demkó Kálmán: A szepesi jog. (Zipser Willkür): Keletkezése, viszonya országos jogunkhoz és a németországi anyajogokhoz. (Értekezések a történeti tudományok köréből.) Akadémiai, Budapest

sem más ismert városi környezetben keletkezett jogforrások²² nem foglalkoztak sem az élő állatok, sem más forgalomba helyezett áruajták hibáival. Utóbbiak tekintetében az áttekintett céhszabályok sem tartalmaznak rendelkezést, igaz azonban, hogy akárcsak Nyugat-Európában a városokban és vásárhelyeken, ahol az áruforgalom jelentős része lezajlott, nálunk is megjelent a kereskedelem bizonyos hatósági ellenőrzése: a vásári és városi rendtartások (vagyis a mai értelemben véve a közjog területére tartozó szabályok) jelentős része az áruk hatósági megvizsgálásának kötelezettségét írta elő.²³ Ezek a forgalomellenőrző rendelkezések azonban nálunk sem tartalmaztak semmiféle szavatossági szabályt, vagyis az esetlegesen károsult vevő magánjogi igényeinek nem szenteltek figyelmet. Különösen a mészáros-céhek rendtartásaiban találkozhatunk a húsellátásra vonatkozó minőségi elvárásokkal, de ezek nem mérvadók az élőállatokban fellelhető hibák vonatkozásában.²⁴

Ha a városi jogforrások között maradunk, mindössze két rendelkezés érdemel bizonyos figyelmet: az erdélyi szászok 1583-as jogkönyve, valamint a Buda felszabadítása után központi kormányzati irányítás alá került Pest és Buda jogéletét – jelentős mértékben az örökös tartományokban és a Birodalom más területein érvényesülő „császári jog” szerint – megújítani szándékozó jogkönyv-tervezet, melyet Pest város számára állítottak össze 1697-ben. A vonatkozó kutatások néhány jogesetet is feltártak a két Duna-parti város gyakorlatából.

(1891); Ilpo Tapani Piirainen, Mária Papsonová: *Das Recht der Spiš/Zips. Texte und Untersuchungen zum Frühneuhochdeutschen in der Slowakei*. Bd. 1-2. Oulu (1992).

22 Béli Gábor: *Városi szokásjog az Ars Notaria alapján*, Publikon, Pécs (2014).

23 Manfred Klischies: *Die geschichtliche Entwicklung der Sachmängelhaftung beim Kauf beweglicher Sachen*, Diss. Kiel (1965) 17.; Norbert Burke: *Einschränkungen der ädilizischen Rechtsbehelfe beim Kauf von der Rezeption bis zur Gegenwart*, Diss. Münster (1967) 11-12.

24 A mészárosok céhszabályai a hús minőségére vonatkozóan azért nem lehetnek mérvadók, mivel ezek az elvárások már egy lépéssel az élő állat megvásárlása utáni momentumra koncentrálnak. Az előírásokból egyértelmű, hogy a mészáros felelős volt a hús minőségéért, de az nem világlik ki, hogy azért ki a felelős, hogy milyen minőségű húst adó vágóállat került a mészáros birtokába az állat megvásárlásakor. Ki felelt azért, ha az állat hibás volt? Erről nem szólnak a rendtartások, így nem tűnik ki, hogy – amennyiben az állat betegsége miatt a hús értékesíthetetlen volt – a kockázatot teljes mértékben a céhszabályok által kötött mészáros-mesternek kellett-e viselnie, vagy esetleg felléphetett-e kára miatt az eladó ellen is? A budai mészárosokkal kapcsolatos forrásokból nem lehetünk e kérdésben okosabbak. Vö. Kenyeres István (szerk.): *A budai mészárosok középkori céhkönyve és kiváltságleveli*, Budapest Főváros Levéltára - Budapesti Történeti Múzeum, Budapest (2008). Egy 1481. évi kiváltságlevelél például tiltotta, hogy tisztátalan állatokat, vemhes tehenet, rühös vagy más betegségben szenvedő szarvasmarhát, juhot, kecskét, bárányt levájjanak, vagy fertőzött sertéshúst kimérjenek. Uo. 358.

3. *Jogesetek – esetjog*

Ha már a joggyakorlatnál járunk, természetesen az érvényesülő elvek feltárásának a legkézenfekvőbb módja a fellelhető jogesetek és bírósági döntések vizsgálata lenne. Ebben a tekintetben a magyar jogtörténetészeknek jelentős adóssága van. A kérdéskört érintő munkák a szokásjogra, és az azon alapuló – feltehetően területileg rendkívül sokszínű – joggyakorlatra utalnak, ugyanakkor két kezünkön megszámolhatjuk azokat az irodalomban feldolgozott eseteket, amelyek ezen szokásjog tartalmát közelebb hozhatnák.

Természetesen e téren is számolnunk kell a hazai jogélet sokrétegűségének problémájával: külön kell vizsgálni egyrészt a nemesi bíróságok, az ehhez valószínűleg közelálló jogelveket követő, a jobbágyok körében kötött adásvételekkel foglalkozó úriszékek, másrészt a városi bíróságok esetleges gyakorlatát.

Az eddigi tapogatózások során annak megállapítása is nehézséget okozott, hogy – a modern bírói szervezet kialakításáig – mely bírói fórumok elé tartoztak, mely fórum-szinten jelenhettek meg ezek a kérdések? Hova nyúljon, hol keresse a kutató a szóba jöhető eseteket, döntéseket?

A felsőbb bíróságok döntvény-gyűjteményeiben a 19. század utolsó harmadáig nem lelhetők fel ilyen ügyek, odáig azok nem futottak fel. Kecsegtetőbb lehet az úriszéki gyakorlat feltárása, hiszen az eddig elemzett, vonatkozó ügyek többségét erről a szintről ismerjük. Néhány eset feltárt a székely falusi bíráskodás köréből is. A paraszti életviszonyokhoz köthető jogszokások érvényesülési területe volt ez.

A vásártartási joggal bíró településeken, a szabad királyi- és mezővárosokban a vásári és nem vásári jószág-adásvételek kapcsán felmerülő jogviták valószínűleg a magisztrátus elé tartoztak. Meglepő azonban, hogy több olyan város esetében, ahol a város vezető testületeinek tevékenysége viszonylag jól feltárt, tehát jó regeszták²⁵ állnak a kutatók rendelkezésére a város ítélkezési tevékenységével

25 Sopron város tanácsa bírósági jegyzőkönyveinek regesztái 1533-1579, Sopron (1996-2011) – 3 kötet; Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek regesztái 1699-1707, Budapest (2009-2015) – 2 kötet; Esztergom szabad királyi város jegyzőkönyveinek regesztái 1700-1755, Esztergom (2003-2014) – 9 kötet; Győr város tanácsülési és törvénykezési (bíróági) jegyzőkönyveinek regesztái 1600-1641, Győr (2001-2013) – 8 kötet.

kapcsolatban, alig találunk utalást arra, hogy az állatok rejtett betegsége, vagy más áruk hibái miatt állást foglalt volna a testület. A legkorábbi (és általunk eddig fellelt egyetlen városi eset) egy 1623-as győri jogvita, amely a város tanácsa előtt zajlott. Különösen furcsa, hogy például a debreceni magisztrátusi jegyzőkönyvek regesztáiban eddig nem lehetett ilyen ügyre bukkanni.²⁶

Megpróbálhatjuk ezt az indokolni, hogy az ilyen ügyek a városok többségében a kora újkorban ismert vásárbíró elé tartoztak.²⁷ Az ezzel kapcsolatos irodalom azonban erre nem szolgáltatott megdönthetetlen bizonyítékot: a releváns jogtörténeti munkák nem tulajdonítanak ilyen hatáskört a vásárbíráknak,²⁸ a vonatkozó jogszabályok a 19. században sem utalnak ilyen jogkörre. A vásárok világával foglalkozó – esetünkben relevánsnak tekintendő – néprajzi irodalom álláspontja viszont láthatóan inkább az, hogy a vásárbíró dönthetett az állathibákkal kapcsolatos ügyekben,²⁹ igaz az áttekintett irodalomban az alkalmazandó – és a népi jogszokásokból eredőnek mondott – normák tartalmáról a néprajzi kutatások eredményei sem adnak felvilágosítást.

4. *Etnográfiai segítség?*

Tudatában annak, hogy az állattartással, állattenyésztéssel és az állatbetegségekkel kapcsolatos néprajzi irodalom rendkívül széles, valamint a vásárok etnológiai kutatásai is az érdeklődés középpontjában álltak az elmúlt évtizedekben, abban a reményben fordulhattunk a vonatkozó összefoglalások és tanulmányok felé, hogy azokban adatokat találhatunk azon konfliktusok

26 Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei 1547-1625, Hajdu-Bihar megyei Levéltár, Debrecen (1979-2010) – 32 kötet.

27 A vásárbíróságok működését szabályozó 1836: XVIII. tc. életbeléptéig beszélhetünk koraiújkori, elsősorban a vármegyei és városi statútumok által szabályozott, vagy egyedileg meghatározott ügykörben igazgatási, rendészeti és bírósági feladatokkal megbízott vásárbírákról.

28 Kállay István: A székesfehérvári vásári bíráskodás 1688–1790. In: Fejér Megyei Történeti Évkönyv 5. Székesfehérvár (1971) 104-127. Szintén nem hoz ilyen adatot pl. Miskolc története III/1. 1702-1847-ig, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár – Herman Ottó Múzeum, Miskolc (2000) 310-314.

29 Az ügyek további konkretizálása nélkül utal Tárkány Szücs a vásárbíró bíráskodási jogköre kapcsán „a kereskedés jogszerűségének” elbírálására, illetve „vásári ügyletkötéssel összefüggő vitákra.” Tárkány Szücs Ernő: Vásárbíróság. In: Ortutay Gyula (főszerk.): Magyar Néprajzi Lexikon, 5., Akadémiai, Budapest (1982) 504-505.; Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások, Gondolat, Budapest (1981) 667.; Tárkány Szücs Ernő: A vásár és jogi népszokásai. In: Szöllősi Gyula (szerk.): Vásártörténet – Hidivásár, Hortobágyi Intéző Bizottság, Debrecen (1976) 359. Ezt a vonalat követi Balázs Kovács Sándor: Szemelvények a Tolna megyei vásárok történetéből. In: Gaál Attila (szerk.): A Wosinszky Mór Múzeum Évkönyve 30., Szekszárd (2008) 427-429.

feloldására is, amelyek a rejtett betegségben szenvedő állatok adásvétele kapcsán felmerülhettek. Természetesen mivel a kapcsolódó néprajzi kutatások időben legfeljebb a 19. század végétől a mi korunkig terjedő időszakra adhatnak információt, a kezdetektől egyértelmű volt az, hogy a kutatás ezen iránya csak abban a vonatkozásban kecsegtethetett bizonyos tanulságokkal, hogy hogyan éltek egymás mellett a rendes bíróságok gyakorlatában „szokásjogi” alapon lassan érvényesülni kezdő állatszavatossági szabályok és az állami jog hiányát pótló vagy részben azon túlmutató népi jogszokások.

A vonatkozó néprajzi irodalom feltárása során azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a magyar népi jogszokásokra vonatkozó mérvadó összefoglalásában Tárkány Szücs Ernő miért nem hivatkozott etnográfus kollégái munkáira a „jószágszatossággal” foglalkozó fejtegetéseinél, melyeket egyébként az alábbi gondolattal zár: *„Ez a fontos terület még jogtörténeti feldolgozásra vár.”*³⁰ Nyugodtan kijelenthetjük, hogy ezt az üzenetet nem csak a jogtörténészek, hanem esetleg a néprajz kutatói is megszívlelhetik.

A néprajztudomány rendkívül szerteágazó irányai közül két terület vonatkozó irodalmába való bepillantás látszott kérdésfeltevésünk kacsán kecsegtetőnek: egyrészt a paraszti állattartásra vonatkozó vizsgálatok körében remélhettük olyan adatok felbukkanását, melyek előtérbe helyezik a belső hibákat és betegségeket az állatok tartása és adásvétele kapcsán. Másrészt – várakozásaink szerint – a vásárok néprajzi kutatása során kerülhettek napvilágra olyan tények, melyek a hibás állatok vásári adásvételéből eredő konfliktusok feloldásának bizonyos eleveit tükrözhetnék.

Természetesen az állattenyésztéssel, állattartással kapcsolatos irodalom teljes áttekintése illuzórikus vállalkozás lenne, de a vonatkozó munkákba való exemplifikatív betekintés alapján képet alkotva azt kellet tapasztalnunk, hogy témánkhoz csak részben kapcsolódóan, elsősorban az állattartás gazdasági és társadalmi jelentőségével, az állatok betegségeivel³¹ és azok gyógyításával,

30 Tárkány Szücs (1981): i. m. 677.; Tárkány Szücs (1976): i. m. 370.

31 Márton László: A békési lótarás ismeretanyaga és szókincse. In: Takács Lajos (szerk.): Néprajzi Közlemények 10. évfolyam, 1-2. Budapest (1965) 324-331.; György Károly: Lótarás Cigándon. In: Bodgál Ferenc (szerk.): Borsod megye népi hagyományai: néprajzi gyűjtők és szakkörök válogatott anyaga. A miskolci Herman Ottó Múzeum néprajzi kiadványai 4., Herman Ottó Múzeum,

a járványok közigazgatási eszközökkel való megelőzésével kapcsolatos adatok kerülhettek elő általában lokális vonatkozásban. A vásárok világához közeledő kérdéskörként (hiszen az állatkereskedelem is ide tartozott) az állattartással kapcsolatos irodalomban is megjelenik a kupecsek, elsősorban a lókupecsek beteg állatot „feljavító, felhajtó” mesterkedéseinek – sokszor elnéző összekacsintással kezelt – leírása,³² illetve az általuk alkalmazott trükkök, vagyis a betegségek felismerésének kérdésköre is.³³ Arról, hogy mit tett, mit tehetett a kárvallott vevő, nem szólnak ezek a munkák.

De nagyjában egészében ugyanez mondható el a vásárokkal foglalkozó irodalomról is. A dolog természetéből adódóan a vásárok néprajzi kutatása legújabb korszakának lendületet és programot adó írásoktól³⁴ nem volt elvárható, hogy az állatszavatosság részletkérdéseire is kitérjenek, de remélhető volt, hogy az ezen a nyomon elinduló, igen sokrétű részlettanulmányok bizonyos utalásokat tartalmaznak majd az asztalon fekvő jogi kérdéskörrel is.

A vásárok gazdaság-, társadalom- és művelődéstörténeti vonatkozásai mellett az etnográfusokat is érdekelhetik ugyanis bizonyos jogi vonatkozások (vásár- és árumegállító jog, a vásárok és piacok igazgatási és rendfenntartási kérdései és ezek szervezeti megoldásai). A vásáron elvárt viselkedési normák szerteágazó rendszabályokba és tilalmakba (a kupecskedés és a közvetítő kereskedelem más formáinak tiltása) voltak beágyazva.

„A vásárok, piacok jogi vonatkozásai közé tartozik azoknak a nagyon szerteágazó, különféle szokásoknak az összessége is, amely az első vásárral (új vásár), a vásár időpontjának változásával, új vásár-, piactér használatbavételével, a vásár-piac megkezdésével, bezárásával, a vásáron, piacon létrejött adás-

Miskolc (1965) 85-89.; Bencsik János: Paraszti állattartás Hajdúböszörményben (Tanulmányok Hajdúböszörmény néprajzához I.), KLTE Néprajzi Intézet, Debrecen (1971) 43-45.; Csiszár Árpád: Az ökörtartás a szatmár-beregi kispasztság életében. In: A Nyíregyházi Jósza András Múzeum évkönyve 15-17. – 1972-1974, Nyíregyháza (1982) 137-141.;

32 Bencsik: i. m. 55. és 106.; György: i. m. 94-95.

33 Csiszár: i. m. 138.

34 Dankó Imre: A magyar vásárok funkciói. In: Bencsik József (szerk.): A Hajdúsági Múzeum Évkönyve I., Hajdúböszörmény (1973) 155-165.; Dankó Imre: A vásárkutatás néprajzi jelentősége. In: Dankó Imre (szerk.): A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1973, Debrecen (1975) 281-304.; Dankó Imre: A javak cseréjének néprajza, KLTE Néprajzi Tanszék, Debrecen (1991).

vevésekkel kapcsolatosan alakultak ki.”³⁵ Magától értetődik, hogy Dankó Imre megállapításának utolsó fordulatából azt a biztatást olvashatjuk, ki hogy a vásári körben megkötött ügyletekhez kapcsolódó „jóságszavatosságra” vonatkozó szokások is a néprajzkutatók látókörébe kerülhettek.³⁶ Különösen a vásári bíraskodás, a „vásári jog” megismerésére irányuló törekvések tarthatnának érdeklődésünkre számot, de – mai tudásunk szerint – az ide kapcsolódó ügyek inkább rendészeti, (mértékellenőrzés, helypénzfizetés, áruló-helyek kijelölése, bizonyos minőség-ellenőrzés, árrogzítás) és szabálysértési, illetve büntető (vásári lopások) jellegű problémákként jelentek meg.

Dankó maga egyébként nagy jelentőséget tulajdonított a javak vásári cseréjének, a vásárok világában zajló árucseré szokásvilágának,³⁷ s néhány vonatkozó tanulmányában általános információkat találunk a hibás áru szolgáltatásával kapcsolatban is.³⁸ Egy másik teoretikus alapozó tanulmányában sajátos vásári viselkedésformaként hívta fel a figyelmet az állatvásárokon elkövetett csalásokra.³⁹

A vásári állatkereskedelmet is tárgyaló (áttekintett) vásári irodalom – amely mindmáig mérvadó összefoglalásának Tárkány Szücs munkája tekintendő a vásárok jogi népszokásairól⁴⁰ – elsősorban a vásári ügymenettel, alku-folyamat leírásával foglalkozik,⁴¹ és az állatforgalom kapcsán felmerülhető csalásoknak,

35 Dankó (1973): i. m. 161.

36 Vannak természetesen vásármonográfiák, amelyek nem érintik a kérdést. Vö. Kiss Lajos: Vásárhelyi híres vásárok, Tiszatáji Magvető, Szeged (1956) 14-35.

37 Dankó Imre: Régi vásáraink világa, KLTE Néprajzi Tanszék, Debrecen (1992), 40-64. Ezen munkájában „Lóvásár” cím alatt tulajdonképpen egy elbeszélés jellegű visszaemlékezést közöl 1912-ből. Vö. uo. 127-131.

38 Dankó Imre: Rendkívüli vételformák, szerzési módok. In: Dankó Imre: Fragmenta Historica Ethnographica: Válogatott tanulmányok, Debrecen (2002) 84.

39 Dankó Imre: Piaci és vásári viselkedésformák. In: Népi kultúra – népi társadalom, Akadémiai, Budapest (1980) 156-157. Itt utal két olyan munkára, amelyek jelen tanulmányunk készítése során számunkra nem voltak hozzáférhetők: Kaptay Ferenc: Állatvásár és vásártéri csalások, Tőváros (1937); Nemes-Nyékly T. Ferenc: Állatvásárok kupecfogásainak leleplezése és a csalások felismerése, Hajdúnánás (1937).

40 Tárkány Szücs (1976): i. m. 333-376.

41 Kós Károly: Az árucseré néprajza. In: Kós Károly: Népélet és néphagyomány. Tíz tanulmány, Kriterium Bukarest (1972) 41-42. Csizmadia Andor: Pétervására jogéletéből. In: Archivum. A Heves Megyei Levéltár közleményei 1983, Eger (1981) 68-69.; György: i. m. 93-95. Papp László: Kiskunhalas népi jogélete, Országos Táj és Népkutató Intézet, Budapest (1941) 58.; Nagy Gyula: Paraszti állattartás a Vásárhelyi pusztán, Budapest (1968) 37. Tárkány Szücs (1976): i. m. 368-370.

a minőségileg kifogásolható állatok feljavításának, a kupeczek (cenzárok, csiszárok) tevékenységének⁴² szentel kisebb-nagyobb figyelmet. Természetesen nagy jelentőséget tulajdonítanak a szerzők az adásvételi ügylettel kapcsolatos szokásos formális aktusoknak, és különösen az áldomás jelentőségét emelik ki.⁴³

C. AZ ÁLLATSZAVATOSSÁGI JOG FEJLŐDÉSÉNEK HAZAI KORSZAKAI – ÓVATOS KÖVETKEZTETÉSEK

A kutatás jelenlegi állásának felmérése során elsődlegesen természetesen arról kellett megbizonyosodni, hogy valóban olyan kevés információ van-e a kezünkben, mint az első látásra az eddigi vonatkozó irodalomból kiviláglott. Nyilvánvalóvá vált, hogy a forrásfeltárás eredményei korántsem tölthetik el a kutatót elégedettséggel, ugyanakkor ez – paradigmátikus jelleggel – rámutathat a jogtörténeti kutatásaink gyenge pontjaira is.

Hogy ne kelljen teljesen megelégednünk a „*negatív eredmény is eredmény*” felkudarcával, a régi kézikönyvek és monográfiák, történeti, jogtörténeti, gazdaság- és agrártörténeti és állatorvosi folyóiratok, oklevél-regeszták tucatjainak átnézése mellett lehetőség adódott néhány olyan hipotézis felállítására is, amelyek az eddig elfogadott jogtörténeti álláspontok bizonyos megkérdőjelezését jelenthetik, s amelyek további, elsősorban levéltári kutatásokkal talán verifikálhatók, valamint esetleg a további kutatások irányát is megszabhatják.

Hiszen – mivel a kérdéskört eddig ilyen átfogóan még nem vizsgálták – a most rendelkezésre álló adatok alapján is fel lehet vázolni egy bizonyos fejlődéstörténetet, amely a ma kellékszavatossági helytállási körelezettségnek nevezett szabálycsoport hazai történeti előzményeiről valamiféle töredékes képet adhat.

42 Kirner A. Bertalan: A békési vásár, Békés (2002) 28-30., Dankó Imre: A gyulai vásárok, A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai 44-46., Gyula (1963) 39. Tárkány Szűcs (1976): i. m. 369. Csiszár: i. m., 140-141.; Márton: i. m. 333-335. Balázs Kovács: i. m. 438.

43 Csiszár: i. m., 141. Faggyas: i. m. 117. Márton: i. m. 332-333. A széles vonatkozó irodalomból vö. egyebek mellett A magyarság néprajza IV. A magyarság szellemi néprajza, Budapest (1937) 284-285.; Szendrey Ákos: A magyar áldomás, Ethnográfia (1942) 123-131. Nagy Janka Teodóra: Az Ukkon pohártól a Szent János áldásig. Egy jogszokás alakváltozásai. In: Bati Anikó – Csoma Zsigmond: Középkori elemek a mai magyar anyagi kultúrában, Agroinform, Budapest (2014) 131-141.

1. Középkor és korai újkor (a 19. század elejéig)

1a. „Caveat emptor” és tovább – germán jogi alapok

A középkort és a korai újkor 19. század elejéig terjedő időszakát átfogó első korszak tekintetében elmondható, hogy a jogtörténészek eddig abból indultak ki, hogy a problémakört a „caveat emptor” elve uralta. A régi germán jogok álláspontjához hasonlóan (de időben jóval tovább, mint a német jogterületen) nálunk sem volt alapelszzerűen ismert az áruk rejtett hibáiért való (kellék) szavatossági igény, a hibás árut megvásárló vevőnek alig volt magánjogi védelme. Az ingó dolgok és különösen az élőállatok adásvételének készvétel jellege és a vevő odafigyelésével kapcsolatos elvárások szinte kizárták az eladóval szembeni fellépés lehetőségét. Esetleg az eladó külön garanciavállalása alapozhatott meg bizonyos vevői igényt áruhibák esetén.

De mi is volt az imént említett régi germán jog álláspontja az áruhibák, s köztük az állathibák vonatkozásában? A régi német jogban – a római jogi megoldással ellentétben – az eladó kellékszavatossági kötelezettsége erősen korlátozott volt, s adásvétel esetén a vevőnek magának kellett gondoskodnia arról, hogy a megvásárolt áru hibája miatt ne szenvedjen hátrányt. Alapesetben az áru persze nem szenvedhetett jelentős hibában és természetesen rendelkeznie kellett a megállapodás szerinti tulajdonságokkal, de ha a vevő az árut megtekintette, akkor az utólag fellépő esetleges hibák, illetve nem teljesülő elvárásai miatt nem léphetett fel az eladóval szemben.⁴⁴ Így a vevőnek érdekében állt az, hogy minél elővigyázatosabb legyen, és a lehető legalaposabban megvizsgálja az árut.⁴⁵ Ez alapján dönthetett arról, hogy lemond-e a vételről vagy esetleg külön jogokat köt ki magának a szerződésben.⁴⁶

⁴⁴ A megtekintés elvárásában egyértelműen az eladóra nézve enyhébb szabályozás testesült meg, hisz ha a vevő megtekintette az árut, mindenfajta minőségi igénye el volt rekesztve.

⁴⁵ Jellemzők erre a jogfelfogásra az alábbi közmondások: „Augen für Geld”, „Wer die Augen nicht auf tut, der tut den Beutel auf”, „Wer narrisch kauft, muß weislich zahlen”. Vö. Walter Jürgen Klempt: Grundlagen der Sachmängelhaftung des Verkäufers im Vernunftrecht und Usus modernus, Kohlhammer, Stuttgart (1967) 51.; Burke: i. m. 10.; Gerhard Wesenberg, Gunter Wesener: Neuere deutsche Privatrechtsgeschichte im Rahmen der europäischen Rechtsentwicklung, Wien, Köln, Graz, Böhlau (1985) 131.; Andreas Wacke: Circumscribere, gerechter Preis und die Arten der List, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung 94 (1977) 202.

⁴⁶ Lásd a részletes forráskiértékelést különösen az állathibák vonatkozásában Konstantin Graf von Wengersky: Das Viehwirtschaftsrecht im Wandel der Zeit – Geschichtlicher Entwicklung, geltendes Recht, Reformbestrebungen, Diss. Köln (1988) passim.

A – modern felfogás szerint is értékelhető – kellékszavatossági szabályok hiányának egyik legnyomósabb indokaként a germán (és a korai magyar) jogban azt a korabeli gyakorlatot hozhatjuk fel, hogy a városokban és vásárhelyeken egy meglehetősen erős kontrollrendszer alakult ki. A vásárfelügyeleti rendszer elsősorban az iparcikkek és feldolgozott állati termékek esetében ügyelt arra, hogy a kínált áru hiányosságoktól mentes legyen, és megfeleljen a céhek által előírt minőségi követelményeknek. Az erős felügyelet – ezen áruk vonatkozásában – megakadályozta egy részleteiben kidolgozott ingóadásvételi jog kialakulását. Így a német városokban egy a római jogban ismert, az eladott áru hiányosságaira vagy az eladó rosszhiszemű magatartására kihelyezett magánjogi védelemre sem igény nem volt, sem pedig tér annak kialakítására.⁴⁷

Fontos azonban látnunk, hogy az „*Augen auf, Kauf ist Kauf*” merev gyakorlata ellenére már a középkor végi német írott jogban fellelhetők voltak bizonyos előírások, amelyekben kivételesen megjelent az eladó áruhibáért fennálló felelőssége, igaz általában csak meghatározott áruk vonatkozásában (különösen kiemelkedő szerepet játszottak itt a haszonállatok) és csak egyes jellemző hibákra tekintettel.⁴⁸ A viszonylag ritka szabályok tendenciaszerűen azt törekedtek biztosítani, hogy amennyiben az áru egy alapos vizsgálat ellenére sem felismerhető, olyan súlyos hiányosságban (*Hauptmängel*) szenvedett, amelyet az eladó elhallgatott, a vevő visszaléphessen a vételtől.⁴⁹ Ugyanakkor a középkori német joggyakorlatban a vevő ilyen jellegű védelme korántsem volt általános, s ha a helyi jogszabályok nem léptek ebbe az irányba, akkor nem is létezett semmilyen védelem az áruhibákkal szemben a vevő számára.⁵⁰

Mai tudásunk szerint ezek a szabályok kezdetben egységesen látszottak érvényesülni valamennyi árutípusra, így a haszonállatok adásvételére is. Midőn a kereskedelmi forgalom élénkebbé vált, a német városi és területi

⁴⁷ Burke: i. m. 11.

⁴⁸ Wolfgang Ernst: §§ 434-445: Sach- und Rechtsmängelhaftung. In: Joachim Rückert, Frank J. Schäfer (Hrg.): Historisch-kritischer Kommentar zum BGB, III: Schuldrecht: Besonderer Teil §§ 433-853, I. Teilband: vor § 433-§ 565, Mohr Siebeck, Tübingen (2013) 82.

⁴⁹ Az árleszállítás lehetősége a középkori német jogokban nem volt ismert. Ehhez Klischies: i. m. 17-27. és 52.; Burke: i. m. 11.

⁵⁰ Ernst: i. m. 83.

jogok forrásai (a koraközépkori germán népjogi elvekhez hasonlóan) gyakran különbséget tettek az élőállatok és más dolgok vételi szabályai között. Hasonlóan a római joghoz külön-külön szabályrend körvonalazódott ebben a tekintetben.⁵¹ A kétféle áruajtára vonatkozó elvek leginkább azon helytállási határidőnek a számításában tértek el, amelyen belül jelentkező a hiba, a vevő az áru hiányossága miatt igénytel lépethetett fel az eladóval szemben. Ez az időintervallum az élőállatoknál jellemzően jelentősen rövidebb volt, mint más áruk tekintetében.

Megjegyzendő itt, hogy az állathibákra vonatkozóan már a *Lex Baiuvarorum*-ban megtalálható volt a későbbi (középkori és koraiújkor) német felfogásra is oly jellemző megoldás, amely az állatbetegségek és hiányosságok enumeratív felsorolását alkalmazta, s amelyek itt tulajdonképpen azon főhibák szerepét töltötték be, melyekre az áru hiányossága esetén „*ex lege*” hivatkozhatott a vevő.⁵² A korai germán népjogok megoldásaihoz⁵³ hasonlóan a középkorban írásba foglalt német területi és városi jogkönyvek szerint is hivatkozhatott a vevő – igaz igen rövid határidőn (általában három napon) belül – az adott jogforrásban felsorolt két-három betegségre, és így érvényesíthette „szavatossági” igényeit, aminek egyedüli módja a szerződéstől való visszalépés volt.⁵⁴

Annak ellenére, hogy az említett szabályok a vevő érdekeit már bizonyos mértékig figyelembe vették, a középkori germán jogi megközelítés szellemisége, valamint a piaci felügyelet közjogi jellege, a forgalom biztonságát és helyi kereskedőket védeni akaró irányultsága okán a szabályok mégis inkább az eladó érdekeit szolgálták, és mint említettük a jogviták kizárását helyezték előtérbe.⁵⁵

51 A források rendkívül gazdagok, különösen a ló-adásvétel tekintetében, hiszen ezek a haszonállatok igencsak nagy jelentőséggel bírtak a korabeli gazdasági életben. Vö. Wengersky: i. m. passim.

52 A bajor népjog összefoglalása négy betegséget sorol fel, amely a lovaknál is felléphet: *Lex Baiuvariorum*, XVI, 9: „... id est cecum aut herniosum aut cadivum aut leprosum...” (vak, törekeny, epilepsziás, bélpoklos). Vö. *Monumenta Germaniae Historica, Legum sectio I. Legum Nationum Germanicarum Tomus I*, Hannover-Leipzig (1902) 437.

53 Vö. Klischies: i. m. 9-11.

54 A középkor derekán is csak egy-két betegség volt meghatározva a városi és területi jogösszeírásokban. Vö. Otto Stobbe: *Handbuch des Deutschen Privatrechts*, III. W. Hertz, Berlin (1989) 248.; Klischies: i. m. 28-29.; Thiessen: i. m. 166.; Burke: i. m. 11.

55 K. O. Scherner: i. m. 339.

1b. A hazai városok gyakorlata

Nem meglepő, hogy a közép- és kora újkori német jog vonatkozó elvei – ha egyáltalán – néhány városi környezetből származó jogforrásban jelentek meg a korabeli Magyarország és Erdély területén.

Az erdélyi szászok említett *Eygen-Landrechtje* szerint a vevő három napon belül hivatkozhatott az általa megvásárolt állat betegségére vagy hibájára.⁵⁶ Az imént említett germán jogi elvekkel ellentétben itt nincs szó kiemelt főhibákról.⁵⁷ Bár a jogkönyv vonatkozó szakasza nem említ jogkövetkezményt, az valószínűleg a szerződéstől való visszalépés volt a szászoknál is.

Egyértelműen a koraújkori német joggyakorlat és szokásjog kifinomult rendszerét tükrözte az oszmánoktól visszafoglalt Pest város 1697-es jogkönyv-tervezete, ahol megjelent a germán állatszavatossági rendszerre jellemző három olyan főhibának minősülő betegség, amelyek okán objektív rejtett hiba miatt is visszaléphetett a vevő a szerződéstől:

„Ad recissionem contractus, venditionis cum equo facti sufficient haec quatuor vitia reperta, si equus furtivus, scabiosus, retrogradus, aut lunaticus sit.”⁵⁸

56 3.6.11. „Si quis equum vendit de vitiis et morbis latentibus cavebit in diem usque tertium.” Vö. Friedrich Schuler von Libloy: Statuta iurium municipalium Saxonum in Transsilvania. Das EigenLandrecht der S. Sachsen bearbeitet nach seiner legalen Ausbildung als Grundriß für academische Vorlesungen, Hermannstadt, Dortleff (1853) 226. „Ha valaki lovat ad el, annak hibájáért és a rejtett betegségekért három napig szavatolni fog.” (ford.: SzB.) Érdekes egyébként, hogy a szászok fejlett vagyonjogi szabályainak történetével foglalkozó munkák sem vizsgálták részletesebben a kérdéskört. Ebben a tekintetben a szász szerzők is ugyanúgy hallgatnak, mint a magyar szerződési jogot tárgyzó munkák. Vö. Friedrich von Sachsenheim: Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch vom 1. Juni 1811 gültig für Siebenbürgen vom September 1853 verglichen mit dem siebenbürgischen Civilrechte, Manz, Wien (1856) 699. Diódváralyai Gy. (szerk.): Az erdélyi szászok magánjoga a Kolozsvári Kir. Jogi Főtanoda számára, Gámán, Kolozsvár (1866) 27-28. Bár az ingó adásvétel szabályaival alig foglalkozik az erdélyi szász magánjog standard munkája, ha nem is az adásvétel szabályainál, de egyetlen utaló mondat erejéig említi a Statuta vonatkozó szabályát. Vö. Friedrich Schuler von Libloy: Siebenbürgische Rechtsgeschichte, Zweiter Band: Die siebenbürgische Privatrechte, Closius, Hermannstadt (1868) 264. A jogszavatosság kérdését mind a Statuta, mind a későbbi irodalom jóval részletesebben tárgyalta.

57 A szász joggal foglalkozó mérvadó szerzők ezt úgy értékelik, mintha valamennyi három napon belül jelentkező rejtett hiba megalapozná a vevő felszólalási jogát. Vö. Sachsenheim: i. m. 699.

58 Pest város jogkönyv-tervezete (1697), Pars II. tit. VII. art. 3. Vö. Bónis György: Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után 1686-1708, Akadémiai, Budapest (1962) 351. „A lóvásárlásra vonatkozó szerződések érvénytelenítéséhez elegendő ezen négy hiba kiderülése: ha a ló lopott, rühös, csökönyös vagy havi vakságban szenvedő.” (ford.: SzB.) Megjegyzendő, hogy az elsőként említett hiba, a ló lopott volta, természetesen a mai jogszavatosság kérdéskörébe esik, amelynek a jogforrási megjelenése és a ráncok maradt esetekben megjelenő gyakorlata igencsak széles volt a koraiújkori hazai jogéletben. Mind a nemesi jog hatálya alá tartozó források és esetek, mind a városi joggyakorlat és szabályok jelentős teret

Emellett tartalmaz a tervezet egy általános rendelkezést is az áruhibák miatt fellépő problémákról, mely szerint – a megszokott álláspontot követve – a vevőnek meg kell vizsgálnia az árut, és ha ezt nem tette, akkor hibás áru esetén is meg kell fizetnie a vételárat. Ha azonban nem érzékelheti a hibát (rejtett hiba) és az csak később jelentkezik, még átadás után sem kell megfizetnie a vételárat, feltéve, hogy az eladó dolózusan járt el (*quod si venditor in dolo fuerit*). Itt tehát nem feltétlenül a szoros értelemben vett objektív, az eladó által sem ismert hiba miatti helytállási kötelezettségről lehet szó.⁵⁹

A Bónis György által feltárt, állathibákkal kapcsolatos jogesetekben (melyek közül néhányat részletez is) leggyakrabban a taknyosság és a sántaság miatt szólt fel a vevő. A sántaság esetében valószínűleg csak nem nyilvánvaló hibáról lehetett szó, hiszen gyakran foroghatott ilyen hiányosság körül a felek vitája. A pesti és budai gyakorlat⁶⁰ – megfelelően a német írott jogoknak, a germán állatszavatossági elveknek és magának a pesti jogkönyv-tervezetnek – ismerte tehát a főhibák felhívásának lehetőségét, és annak is jelentőséget tulajdonítottak, hogy az adott hiba, pl. a takonykór, az átadás után mennyi idővel tétetett szavá a vevő részéről. Ismert olyan eset, ahol szakértői vélemények (tanácsi kiküldöttek, kovácsmester) alapján három héttel a vétel után is a vevő javára döntöttek, de az is előfordult, hogy négy hét elteltével az igényt már elutasították. Bónis feltételezi, hogy a helytállási határidő tekintetében „a városok az eset egyedi elbírálása alapján döntöttek.” Jogkövetkezményként a szerződés felbontása és talán az árleszállítás is megjelent.⁶¹

Mai tudásunk szerint ezen ítélkezési gyakorlatnak nem mutatható ki semmilyen hatása más hazai városokra és az országos gyakorlatra.

szántak a forgalom biztonsága szempontjából fontos, mind magán-, mind büntetőjogi vonatkozásokat felvető, a korabeli szóhasználatból evictio (szoros értelemben vett szavatossági) kérdéskörnek. Hasonló a helyzet a korabeli jogi irodalom tekintetében is. Igaz a kérdés jogtörténeti feldolgozása e körben sem tekinthető kielégítőnek.

59 Pest város jogkönyvtervezete (1697), Pars II. tit. VII. art. 4.: „Emptor pro re qualibet vendita quam abunde cognovit, quam [!] cognosci potuit, pretium conventum solvat, quod si vero Vitium rei sensibus humanis comprehendere non potuerit, et postea res vitiosa reperiatur, et si tradita sit, ad solutionem pretii non teneatur, quod si venditor in dolo fuerit, adhuc mulctetur. Bónis: i. m. 352.

60 Bónis: i. m. 223-224.

61 Bónis: i. m. 224.

1c. A nemesi magánjog és környéke

A városokon kívüli jogéletből a Werbőczy előtti időkből egy jogeset került eddig elő, amelyben minőségi kifogásra hivatkoztak egy ló adásvétele kapcsán, igaz ezen ügyben inkább az eladó csalárdsága miatt ítélték meg bizonyos összeget a pórul járt vevőnek.⁶² A középkori okleveles anyag alaposabb vizsgálata bizonyosan hoz még majd a felszínre olyan jogeseteket, melyeknél az állathibák álltak a vita középpontjában.

A koraújkor tekintetében abból indulhatunk ki, hogy a városi forgalomtól távol érvényesülő nemesi magánjogi szabályok még inkább a vevő odafigyelésére vonatkozó merev elvárásokat tükrözték.

A dolgok természetéből adódóan a nemesi és jobbágyi haszon- főleg igazállat-adásvételi ügyletek esetén is (akár vásári, akár háztól való vételről lett legyen is szó) elvileg azt kell elfogadnunk, hogy egyrészt az eladó megígérhette az áru (rejtett) hibától mentességét, teljes használhatóságát, másrészt a vevőnek is ügyelnie kellett arra, hogy a szerződés megkötése előtt alaposan vizsgálja meg az árut. De mint említettük, a valóságban abból kell kiindulnunk, hogy ez a megoldási kettősség sem a középkorban, sem a korai újkorban nem állt egyensúlyban egymással. Az ősi római és germán jogokban is ismert elv szerint a hazai gyakorlatban is elsősorban a vevőre nehezedett a hibás áru megvételének következménye. Amennyiben a vevő megvizsgálta, megvizsgálhatta az állatot, és nem jelezte, nem sérelmezte az áru hibáját, akkor később már nem hivatkozhatott arra, hogy az eladótól hibás árut kapott, nem léphetett fel igénnyel az átadóval szemben.⁶³

62 Az 1471-ből származó okiratban egy nemesasszony Beszterce városától várt elégtételadást, mert a város egyik polgára, egy mesterember egy sánta lovat adott el neki, s a városi bírák által megítélt 24 aranyforintot még nem kapta meg. „Bene constat vestris fraternitatibus, quomodo quidam faber concivis vester in medio vestro commorans nobis unum equum claudum tradidit ac fecit et per vestros iudices nobis iudice ac ordine juris nobis ad viginti quatuor florenorum auri puri estimatis, vulgo bechelethek, et ad scitum istorum hominum extitit...” A leírtakból nem világos, hogy itt csalásról vagy rejtett hiba miatti marasztalásról van-e szó. Mindenesetre a ló sántaságát itt nem írták a vevő terhére, tehát a „caveat emptor” elve valamiért nem került alkalmazásra. Vö. Lukács Pál (szerk.): A Zichi és Vásonkeői gróf Zichy-család okmánytára 12., Budapest (1931) 296.

63 Homoki-Nagy Mária: Egyes szerződési típusok a dél-alföldi mezővárosok gyakorlatában. In: Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica 63/8, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, Szeged (2003) 23.; Homoki-Nagy Mária: Adás-vétel a 18-19. századi vásárokból. In: Nagy Janka Teodóra – Szabó Géza (szerk.): Vásárok Világa III., Szekszárd (2008) 86-87. Jogesetet idéz erre: 88-89.; Homoki-Nagy Mária: Anmerkung zur Entwicklung des ungarischen Privatrechts im

Fel kell azonban hívnunk a figyelmet arra, hogy a „*caveat emptor*” elvében megnyilvánuló és a vevői kiszolgáltatottságát jelentő szigorú felfogást talán már az eddig feltételezettnél korábbi korszakban megingathatta az, hogy a felek megállapodási szabadsága jegyében – nem tudjuk mikortól – a hazai gyakorlatban is szokásossá válhatott, hogy a vevő megnyilatkoztatta az eladót abban a tekintetben, hogy az állat nem szenved semmiféle nem nyilvánvaló betegségben. Valószínűleg sokáig ez elterjedt gyakorlat volt, amit több eset is igazol.

A ritka dokumentált esetek közül az egyik legkorábbi olyan jogvita, ahol az eladó hibátlanságra vonatkozó ígéretére példát találunk, egy 1613-ban, a győri városi tanács jegyzőkönyveiben feltűnő végzés. Az eset szerint a vevő kérdésére az eladó nyilatkozott, hogy a jószágnak semmi baja, nyavalyája sincs. Utóbb mégis betegnek találtathatott az állat, és a vevő erre hivatkozva nem fizetett. Az eladó keresetére az alperes vevő arra hivatkozott, hogy az eladó hibátlannak ígérte az állatot, viszont a felperes eladó letagadta korábbi nyilatkozatát, s szerinte az eladott állat egyébként is egészséges volt, és ezt a vevő is látta, hisz ellenkező esetben azt nem vette volna meg. A vevő kérte a bíróságtól, hogy kötelezze az eladót arra, hogy az ország törvényei szerint esküdjön meg arra, hogy nem tett ígéretet a jószág hibátlanságára. A tanács az eskü 15 napon belüli megtételére kötelezte a felperes eladót, vagyis közvetve elismerte az ilyen jellegű megállapodások lehetőségét és szokásos jellegét. Az esetből tehát az a gyakorlat olvasható ki, hogy az élőállatok vevői külön felvállaltathatták az eladóval a hibátlan áru szolgáltatásának kötelezettségét, és erre hivatkozva megtagadhatták a vételár kifizetését. (Az eladó követelése erre irányult az ismertetett perben). Hogy ez együtt járt az esetleg még életben lévő állat visszaadásával, az magától értetődőnek tetszik.

Ezen akcidentális eladói vállálás természetesen nem lehetett időkorlát nélküli. Mint azt például egy hontmegyei statútum mutatja, a garanciavállalás keretében megjelenhettek bizonyos (eleinte valószínűleg az esetleges betegség jellegétől függetlenül, egységesen megszabott) határidő-kikötések is, amely határidőkön belül jelentkezvén a hiba, várhatott el a vevő az áru hiányossága miatt bizonyos helytállást az eladótól.

19. Jahrhundert. In: Jakab Éva – Wolfgang Ernst (Hrsg.): Kaufen nach römischem Recht: Antikes Erbe in den europäischen Kaufrechtsordnungen, Springer-Verlag, Berlin, Heidelberg (2002a) 119-120.

„Anno eodem [1705] die 3. Junii

Statuitur. Si quidem saepius intervenire solerent variae inter ementes et vendentes tempore nundinarum controversiae, ubi defectuosa pecora ex inanimadvertendi emere contingat; ad praecavendas in futurum hujusmodi querelas determinatum est, ut quicumque tempore nundinarum, aut alio etiam tempore pecora emerite, nisi in ipsa conventione certum tempus, intra quod defectus ejusmodi pecoris constare posset, venditori praescripserit, ex post etiamsi defectuosum fuerit, venditor ad restitutionem pecuniae non tenebitur, emptorem enim omnino cautum esse debere et oculatum.”⁶⁴

Feltételezhetjük, hogy ez a diszpozitív szükségszerűség és lehetőség – a városi jogéletben korábban, a nemesi és jobbágyi környezetben utóbb – először az élő állatok forgalma kapcsán jelent meg nálunk is, meglehetősen rövid határidőket megszabva.

A felszólalási határidő jelentőségét húzhatjuk alá egy 1782-ben a sepsiszéki bíróság elé került ügy kapcsán is. Miután az eladott lónál negyednapra jelentkezett a keheesség, a bíróság a ló visszavételére ítélte az eladót, de csak azért, mert két tanú is igazolta, hogy az eladó ígéretet tett a ló hibátlan voltaára.⁶⁵ Az eladó helytállási kötelezettsége tehát még itt is a szerződés *accidentalium negotii*-jéből eredt.

Állathibákra vonatkozó jogszabályok nem lévén esetleg néhány a 18. század végéről és a 19. elejéről származó úriszéki⁶⁶ és székely falusi bírósági ítélet adhat felvilágosítást a korabeli gyakorlatról.⁶⁷ Az állathibák miatti viták szabályait

⁶⁴ Corpus statutorum IV/1., i. m. 599. „Elrendeletik. Mivel gyakran elő szokott fordulni a vásárok idején a vevők és az eladók között olyan vita, amely abból adódik, hogy hibás marhát figyelmetlenségéből vesznek meg; ahhoz hogy a jövőben megakadályozzák az ezen fajta panaszokat, elhatároztatott, hogy ha valaki vásár idején, vagy más időben is a marhára jogot szerez, a vevőnek kell mindenre ügyelnie és előrelátónak lennie, kivéve, ha magában a megállapodásban egy meghatározott időt írta elő az eladó, amely alatt az ilyen marhák hibái jelentkezhetnek, s amelynek letelte után, ha betegség is lenne (az állat), az eladó nem tartozik visszaadni a vételárát.” (Ford. SzB.)

⁶⁵ Imreh István: A rendtartó székely falu (Faluközösségi határozatok a feudalizmus utolsó évszázadából), Kriterion, Bukarest (1973) 290. Tárkány Szücs (1981): i. m. 677.

⁶⁶ Homoki-Nagy úriszéki eseteket hoz, de utal arra, hogy a vármegyei bíróságok elé is kerülhetett ilyen ügy, s városi törvényszékre is hivatkozik. Homoki-Nagy (2002a): i. m. 118.

⁶⁷ Mint említettük már, az állatok fizikai hiányosságaival kapcsolatos vitákra vonatkozó források ritkaságával szemben sokkal inkább találunk jogszabályokat és eseteket a jogszavatosság kérdése kapcsán, akár vásári vételről, akár „háztól” való eladásról volt szó a lovak és marhák esetében. A

a mindennapi gyakorlat alakította tehát, s az esetek jelentős része a vásárokon kötött ügyletekből adódott. Az azonban sajátos nehézség, hogy az ilyen vásári ügyletekből fakadó viták forrásait nehezen lelheti fel az utókor kutatója.⁶⁸

Az ebből a korszakból ismert esetekből az tűnik ki, hogy bár az egyes tényállásokat még nem választották el konzekvensen, és a mai értelemben vett kellékszavatossági eseteket még nem különítették el,⁶⁹ de – a korábban említett mozzanatok is figyelembe véve – lazult a főszabályként elfogadott „*caveat emptor*” szigorú elve⁷⁰ a paraszti joggyakorlatban. Az elv nem érvényesült természetesen egyrészt, ha az eladó csalárd módon tette lehetetlenné vagy a szokásosnál nehezebbé az esetleges hiba felismerését,⁷¹ illetve tudva szolgáltatott hibás árut.⁷² Bár az ilyen eseteket – az eladó hozzáállása miatt – nem tekinthetjük szorosan a mai értelemben vett kellékszavatossági kérdéseknek, de a felvillantott korábbi fejlődésre alapozva a

vásárokon általánosan érvényesült a tradicionális kereskedelmi jogi alapelv, hogy az eladót joggal lehet az eladandó áru tulajdonosának tekinteni. Ha azonban akár a vásár idején, akár utóbb valaki a sajátjaként ismerte fel a megvett dolgot, akkor az esetleges tulajdonjegyek alapján (különösen állatok esetén) elvehette a vevőtől a jószágot. A vásárokon a vásárbíró elé kellett citálnia azt – általában a vevőt –, akinél a vitatott tulajdonú dolgot megtalálta, s ott igazolnia kellett tulajdonjogát. A vásárokon kívül a fellelés helye szerint illetékes bírósághoz kellett fordulnia. Vö. Homoki-Nagy (2008): i. m. 79.; Homoki-Nagy (2002a): i. m. 117. A vevő csak úgy szabadulhatott a lopás vádjá alól, ha bebizonyította, hogy kitől szerezte az állatot, s azt a hatóság elé állította. Ha ez nem sikerült, a *Tripartitumra* (III. 34. 3.) visszavezethető helyi jogszabályok és gyakorlat által számtalanszor igazoltak szerint, büntetőeljárás indítottak ellene, s jobb esetben kártérítésre vagy börtönre, rosszabb esetben akasztófára ítélték. Az enyhébb ítéletek, melyek az úriszéken is születettek, a 18-19. század fordulójától figyelhetők meg. Homoki-Nagy (2003): i. m. 24.; Homoki-Nagy (2008): i. m. 83.; Homoki-Nagy (2002a): i. m. 118. A vásári jogszavatossággal foglalkozik még Balázs Kovács: i. m. 438-439.

68 Homoki-Nagy (2008): i. m. 91-92.

69 Homoki-Nagy Mária szerint a korájukban nálunk a forgalomba került állatok rejtett betegségeit nem vizsgálták, s a 18. században egyébként is csak bizonyos állatbetegségeket ismertek még, amelyeket a „kellékszavatossági” igények alapjául figyelembe lehetett volna venni. Homoki-Nagy (2003): i. m. 23.; Homoki-Nagy (2008): i. m. 89. (Itt Timonra is hivatkozik, de az adott helyen csak a marhalopásról van szó. Vö. Timon Ákos: Magyar alkotmány- és jogtörténet, Budapest (1902) 351-353. Másolt az írja, hogy az állatszavatossági szabályok a 18. század végéig nem kristályosodtak ki: „Es ist anzunehmen, dass gegen Ende des 18. Jhs. die Gewährleistung für Tiere noch nicht gegolten hat; sie kam erst im 19. Jh. allmählich zur Anwendung.” Vö. Homoki-Nagy (2002a): i. m. 119. Homoki-Nagy fejtegetéseit követi újat nem mondva Balázs Kovács: i. m. 439-440.

70 Ezt az elvet tükrözi egy jogeset 1779-ből, mikor a tehenet megvásárló kereskedők ellen ítélt a szentesi bíróság. Homoki-Nagy Mária: Az igazság nem beteg, Szentesi Élet, 2002b/35, 3.

71 Ilyen kérdéssel gyakran találkozhatunk a feltárt jogesetek között. Homoki-Nagy (2003): i. m. 23.; Homoki-Nagy (2008): i. m. 87-88. Homoki-Nagy (2002a): i. m. 119.

72 Az egyik ismert ügyben a bíróság a vételár egy részének elengedésére ítélt az eladót, mivel az tudatosan adott el „hibás és megromlott” lovat. Homoki-Nagy (2003): i. m. 23.; Homoki-Nagy (2008): i. m. 91.

vevő kiszolgáltatottsága enyhült azáltal is, hogy egyre inkább körvonalazódni látszott a gyakorlatban az az elv, hogy amennyiben a vevő önhibáján kívül – de nem az eladó csalárdsága okán – nem vett észre valamilyen nem látható hibát, akkor lehetősége volt a hiba felfedezésétől számított legrövidebb időn belül jelezni a hiányosságot az eladónak, s így esetleg mentesülhetett a hátrányos következmények alól. Így pl. ha az éjszaka megvásárolt ló hibájának felismerése után a vevő haladéktalanul visszavitte a lovat az eladónak, a törvényszék a vételár visszafizetésre kötelezte az eladót.⁷³

Egy 1807-es makói ügyben is kiemelt jelentőséget kapott az, hogy – lovak cseréje esetében – a hibát észlelve a pórul járt fél azonnal visszavitte a „*rokkant kanczát*” volt gazdájának. A makói bíróság a lovak vissza-cseréjét írta elő, azzal hogy a cserénél megtörtént áldomás költségeit a panaszos viselje.⁷⁴ Mivel itt nincs szó a nyavalyás lovat szolgáltató fél rosszhiszeműségéről, az esetet a szigorú értelemben vett állatszavatossági ügynek tekinthetjük, ahol az objektív rejtett hiba jelentkezése (azonnali jelzés esetén) az ügylet érvénytelenítését vonta maga után.

A székely falubíróságok is nagy jelentőséget tulajdonítottak az esetleges hiba mihamarabbi jelzésének. Egy 1789-es csíktaplocai esetben egyrészt a rejtett, pusztuláshoz vezető betegséget két támogató tanúvallomás ellenére sem sikerült teljes mértékben bizonyítani, másrészt a vásár után három nappal a vevő még elégedetten nyilatkozott a megvásárolt ökrökről, ami kétségesse tette a vevő igényének jogosságát. A hibás jószág azonnali felkínálásának elmulasztását az eladó felé tehát olyan mulasztásnak értékelték, amit valószínűleg a vevő hátrányára ítélt meg a falu fórumától továbbküldött ügyben a „*nagyobb törvényszék*.”⁷⁵ A jegyzőkönyv tanúsága szerint arra következtethetünk, hogy a

73 Homoki-Nagy (2003): i. m. 23.; Homoki-Nagy (2008): i. m. 87-88. Az említett vevők ellen hozott szentesi döntés indoka is az volt, hogy a vevők késedelmeskedtek az állat állítólagos betegségének jelzésével az eladó felé. Homoki-Nagy (2002b): i. m. 3.

74 Nagy Janka Teodóra: Jogélet a két „vész” között (1781–1821). [Elérhető: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Mako_monografia_sorozat/pages/monografia_3/011_e_jogelet.htm (letöltés dátuma: 2018. december 10.).] Nagy Janka Teodóra: Jogélet a két „vész” között (1781–1821). In: Tóth Ferenc (szerk.): Makó néprajza, Makó város Önkormányzati képviselő-testülete, Makó (2008) 853.; Nagy Janka Teodóra: Népi jogélet a Dél-Alföldön egy jogtörténeti és történeti forrás tükrében (1781–1821): Mindennapi jegyzőkönyvek a Makó Városában előfordult ügyes bajos állapotokról, PTE JGYK, Szekszárd (2012) 125–126.

75 Imreh (1973): i. m. 282. Tárkány Szücs egy másik (szintén Imreh István által közölt) 1809-es, nem

három napos felszólalási határidőnek ezen székely közösségben igencsak nagy jelentőséget tulajdonítottak.

A (hibát időben jelző) vevő helyzetének bizonyos javulását jelzi – a korábban említetteken túl – továbbá az is, hogy egyes úriszéki döntések a 18-19. század fordulója környékén a hibás állat megvételének hátrányos következményeit már nem teljes mértékben a vevőre terhelték. Egy északkelet-magyarországi úriszék 1776-ban ugyanis például a megvásárolt ló utóbb kiderült hibája miatt indított eljárásban arra marasztalta az eladót, hogy a vételár felét fizesse vissza a vevőnek, vagyis az árleszállítást (melyet már a római *aedilisek* gyakorlata is ismert) választotta, egy olyan korban, midőn az még a németországi joggyakorlatban sem volt igazából elfogadott.⁷⁶ Egy másik, 1817-es nyugat-magyarországi esetben viszont az úriszék – annak ellenére, hogy az eladó bizonyítottan tudott a korábban általa eladott ló utóbb boncolással is igazolt gyógyíthatatlan belső betegségről – azt az ítéletet hozta, hogy a kárt a felek közösen viseljék, mivel a vevőnek is tudnia kellett volna, hogy a kialakult alacsony vételárért jó lovat nem kaphat.⁷⁷ Utóbbi esetben nem derül ki, hogy mennyi időn belül hullott el az állat, illetve mennyi időn belül jelezte a vevő a hibát. Az bizonyos, hogy ebben az esetben sem kellett már a teljes hátrányt viselnie a vevőnek, ugyanakkor a régi – vevő odafigyelését elváró – felfogás jelentkezett a kármegosztásra vonatkozó állásfoglalásban.

Ez a néhány eset is igazolja, hogy milyen gazdag volt a jobbágyok és szabad székelyek szerződési jogélete, milyen sokrétű és változatos adásvételi ügyletek kerültek sor közöttük, s mennyire nem volt igaz Werbőczy Hármaskönyvének általánosan ismert állítása, mely szerint a jobbágy csak munkája jutalmára tarthatott igényt. Az állathibákkal kapcsolatos, itt említett és az irodalomban feltárt esetek arra is rámutatnak, hogy a mindennapi életben a Hármaskönyv

állathiba miatti vita kapcsán arra következtetésre jut, hogy ahhoz, hogy az eladó visszavegye az állatot, az is kellett, hogy a másik igényének mintegy elismerése jeléül az eladó kezét rátegye a visszavitt állatra. Imreh (1973): i. m. 285. Tárkány Szücs (1981): i. m. 676.; Tárkány Szücs (1976): i. m. 369.

⁷⁶ P. Szabó (2018a): i. m. 32.

⁷⁷ A két úriszéki esetre vö. Kállay István: Úriszéki bíráskodás a XVIII-XIX. században, Akadémiai, Budapest (1985) 345. Varga Endre nagy úriszéki dokumentumgyűjteményében áruhibára vonatkozó ügy nem található. Varga Endre: Úriszék. XVI–XVII. századi perszövegek (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 5.) Akadémiai, Budapest (1958). Ugyanakkor marha evictióra vonatkozó esetet itt is találunk. Vö. uo. 342-343.

tételein túl is volt jogélet, de mivel a nemesi bírságok gyakorlatából eddig nem kerültek elő vonatkozó esetek, paradox módon az úriszéki gyakorlatból következtethetünk vissza bizonyos jogi megoldások tartalmára, midőn a „nemesi” szokásjog egyes területeiről akarunk bizonyos képet alkotni. (Az előbbieken figyelembe vehető esetek csekély száma azonban újra egyértelműsíti jogtörténeti kutatásaink hiányosságait és figyelmeztet a levéltáraink feltáratlan dokumentumaiban elrejtett gazdag világra.)

A hozzávetőleg a 19. század első negyedében záruló első korszakban – az állathibák jelentősége kapcsán tehát nyomait fedezhettük fel a vevő kiszolgáltatottságát bizonyos mértékig enyhítő megoldásoknak, amelyek azonban sem területileg, sem a jogalanyok jogállása tekintetében bizonyosan nem képezhettek megközelítőleg egységes szabályrendszert. Az ilyen értelemben bizonytalan tartalmú „szokásjog” uralma a későbbi korszakokban is megfigyelhető, azonban új szempontok megjelenését is konstatálhatjuk.

2. A 19. század első fele

Az OPTK 1853-as hatálybalépéséig terjedő időszakra vonatkozóan – mint korábban említettük – szintén kevés figyelembe vehető forrással rendelkezünk. Feltárt jogesetekre, illetve jogszabályokra nem támaszkodhatunk, ugyanakkor feltűnik, hogy a forgalomba került élőállatok rejtett betegségei miatti jogi problémák megoldatlansága, valószínűleg a folyton szaporodó jogviták miatt, egyre inkább kezdhetett elérni egy bizonyos „ingerküszöböt”, aminek okán a kérdéskör (legalább) szakirodalmi feldolgozása előtérbe kerülhetett. Mint az korábbi utalásunk fényében sejthető, nem az összefoglaló magánjogi művek szerzői, tehát nem a jogászok vitték ezen vonatkozásban a prímet, hanem a jogvitákban szakértői tevékenységük miatt egyre inkább előtérbe kerülő állatorvosok. A bizonyos értelemben bizonyítási szükséghelyzetet érzékelő szakértők kezdtek el olyan szempontokat keresni, amely alapján az egyes betegségek esetében segíthették a bírakat annak megállapításában, hogy az adott nyavalya már az átruházása idején meg lehetett-e az utóbb esetleg elpusztult vagy használhatatlanná vált állatban.

Nyugat-Európában a 18. század végétől, de különösen a rá következő évszázad első felében felhalmozódó állategészségügyi tapasztalatok lehetővé

tették azt, hogy egyes gyakori állatbetegségek esetén már differenciált, az adott betegségek lappangási idejét figyelembe vevő határidőhöz kössék az eladó helytállási kötelezettségének felhívását. Az ilyen – a német jogban főhibáknak nevezett – betegségeknek tehát a szerződés megkötésétől számított bizonyos határidőn belül kellett jelentkezniük ahhoz, hogy a vevő utóbb eredménnyel hivatkozhasson rá, és elérhesse a szerződés felbontását. A határidő a szerződésben lerövidíthető, illetve meghosszabbítható volt. A vevő a határidőn belül köteles volt (azonnal) értesíteni az eladót a szakértőként fellépő patkolókovácsok, majd állatorvosok által tanúsított hibákról. De idővel az is elegendő lehetett, ha a határidőn belül az illetékes bíróságot értesítette a hibáról. Az állatszavatosság ezen úgynevezett germán jogi rendszerét, amely bár az eladó helytállási kötelezettségét jelentősen korlátozta, de ugyanakkor az eladó és vevő érdekei között bizonyos egyensúlyt keresett, a kontinentális Európa jelentős részén alkalmazták a 18-19. század fordulója táján, igaz az egyes államokra és jogterületekre vonatkozó, az áttekinthetetlenségig változatos főhiba-katalógusokkal és határidő meghatározásokkal.

Ezen rendszer alapvető elveinek hazai figyelembevételéről az „*országszerte szokásos kezesség*”⁷⁸ mellett eddig nem volt tudomásunk, mivel ezen korszak joggyakorlata is feltáratlan. Azonban bizonyos adatok alapján abból indulhatunk ki, hogy a 19. század első felében az eddig feltételezettnél korábban jelentek meg azok a „bírói szokásjogi” normák, melyek bizonyos állatbetegségeket kiemelten vettek figyelembe, és ezek fellépése esetében a természet törvényeihez igazodó – az áru átadásától számított – határidőket alkalmaztak, amely határidőn belül jelentkezvén a betegség, vélelmezhető volt a kór jelenléte már az átadás idejében is. Ha a joggyakorlatból nem is hozhatunk még példákat erre, az bizonyos, hogy a felhívható betegségek és határidők lassú előtérbe kerülésében, és ezek kialakuló bizonytalan gyakorlatának kritikájában nálunk is először az állatorvosok játszottak vezető szerepet. Fontos tény, hogy Zlámál (Zlamál) Vilmos „Magyarország baromorvosa” már 1842-ben aláhúzta a „*bírói baromgyógytudomány*” jelentőségét, és a hazai közgondolkodást serkentendő nem kevesebb, mint 35 európai helyi jogot tekintett át a legfontosabb betegségek és az azokra vonatkozó „jótállási idők”

⁷⁸ Eisenmáyer Sándor: Törvényszéki állatorvostan. Állatorvosok és gazdák számára, Emich Gusztáv, Pest (1866) 51. Ezen országszerte szokásos kezesség tartalmáról azonban a szerző semmit sem ír.

kapcsán, példaadóként hozva az OPTK vonatkozó szabályait, melyek egy vonatkozásban azonban már túlléptek a germán jogi rendszer alapelvein.⁷⁹ Zlamál nem rejtett célja a bíróságok gyakorlatának befolyásolása, a „kezességi főhibák” rendszerének elfogadtatása és az általa védhetőnek vélt határidők gyakorlati bevezetése volt.⁸⁰

Ugyan egyelőre közvetlen bizonyítékunk nincs rá (hiszen ezt csak új levéltári kutatások igazolhatnák), vélelmezhetjük, hogy midőn az általunk vizsgált kérdéskörben a hazai ítélkezési gyakorlat szembesült adott esetben az „országos szokásos kezesség” elveinek elégtelenségével, a joghézag pótlására már a 19. század második negyedében is az OPTK vonatkozó szabályait hívta segítségül.

3. Az OPTK valós-vélt uralma alatt

3a. Az OPTK elvei

Köztudott hogy a magyar szabadságharc leverése után az OPTK, és így annak vonatkozó szabályai 1853 és 1861 között hatályos jogként érvényesültek a hazai bíróságok előtt. A *Gewährleistung* (ABGB 922-933. §§) a megelőző évtizedekben vélhetőleg már „beszivárgó” szabályai kötelezően alkalmazandó szabályok lettek az állathibákat kifogásoló ügyekben.

A későbbi irodalom az OPTK ide tartozó rendelkezéseit az állatszavatossági szabályozások ún. vegyes rendszerébe sorolta.⁸¹ Az OPTK csak részben állapított meg speciális rendelkezéseket a visszterhes szerződések tárgyául szolgáló állatokkal kapcsolatos szavatossági problémákra, egyébként a többi áruval együtt kezelte azokat. A kellékhiba veszély-átszálláskori fennállását a vevőnek kellett bizonyítania, de a jogszabály ezt azzal könnyítette meg, hogy bizonyos főhibák előírt, s általában eltérő határidőkön belüli jelentkezése esetén vélelmezni kellett, hogy az adott hiba már az átadáskor megvolt az állatban (925. §). Bizonyos egyéb hibák (*Nachkrankheiten*) jelentkezése

⁷⁹ A főhibák kizárólagosságán túllépő ún. vegyes rendszerhez besorolható osztrák megoldást alább röviden ismertetjük.

⁸⁰ Zlamál Vilmos: Gazdasági baromorvosi értekezések, Magyar Gazda, 1842/31, 483-489.; 1842/40, 631-636.; Zlamál Vilmos: Baromorvosi értekezések, Magyar Gazda, 1842/47, 741-744.; 1842/61, 967-972.

⁸¹ P. Szabó (2018a): i. m. 17.

esetén is fennállt a vélelem, ha a hiányosság miatt az állat rövid határidőn (24 óra) belül megbetegedett vagy elhullott (924. §). Az átvevőnek a vélelmek könnyebbséget jelentettek tehát, de csak akkor, ha ő azonnal, késlekedés nélkül közölte a hibát az átadóval, vagy annak távollétében az illetékes eljáró hivatallal (hivatalnokkal), vagy szakértővel megvizsgáltatta az állatot. Amennyiben a főhiba a megállapított határidőn túl, vagy egyéb hiba adott rövid szavatossági időn belül jelentkezett, és annak következtében az állat megbetegedett vagy elhullott, a szavatossági igény megmaradt, de ilyenkor a vevő köteles volt bizonyítani, hogy a hiba vagy hiányosság már az átadáskor megvolt az állatban (926-927. §§). Jogkövetkezményként az osztrák magánjog a szerződés főszabályként jelentkező felbontása (*Wandelung*) mellett – bizonyos esetekben – az árleszállítás (*Minderung*) lehetőségét is elfogadta.

3b. A hazai joggyakorlat

Külön vizsgálat tárgyát képezhetné, hogy a hazai bíróságok mennyiben tették magukévá gyakorlatukban ezeket a szabályokat az OPTK hatálya alatt, s mikortól és mennyiben igaz az, hogy a hazai joggyakorlat a 19. század második felében, 1861 után is az osztrák törvény szabályait követte.

Mindenesetre a korábban említett Suhayda (1862) még mindig az eladó általi felvállalást látszik preferálni, igaz annak hiányában kiemeli, hogy szakértők bevonásával kell megvizsgálni, hogy a jelentkező betegség már az átadáskor megvolt-e az állatban. Az OPTK rendelkezéseire háttérben meghúzódó szabályokként hivatkozik lábjegyzetekben.⁸² A kérdést állatorvosi oldalról átfogóan vizsgáló legkorábbi hazai munka (1866) a kérdéskörben egyértelműen az OPTK alkalmazandóságából indul ki, igaz említi – mindenféle tartalmi információ közlése nélkül – az „országszerte szokásos kezesség” régi szokásokon alapuló elveit is, amelyek „*mintegy az állatok adás vevésénél magától értetődő föltételek tekintetnek.*”⁸³

82 „Állatok eladásánál, azokban rejlő nyavalya, vagy hibáért, melyek azok használhatóságát kizárják, vagy jelentősen korlátozzák, vagy értéküket veszítik, vagy igen is alább szállítják, az eladó felelős. Ily esetekre nézve vajjon meddig tart az eladó felelőssége, szavatossága, törvényeink közelebbi szabályokat nem nyújtanak. A gyakorlat e tekintetben csak a szerint alakul, a mint az eladó jóátallott e minden hibáért, és meddig, vagy nem, és ha ez utóbbiak eset idő tekintetében fen nem forog, a kérdés a szakértők segélyével oldatik meg, a mint bebizonyul. t. i. hogy a hiba már az átadáskor meg volt, vagy azután következett.”
Vö. Suhayda: i. m. 255.

83 Eisenmayer: i. m. 51. Az OPTK rendelkezéseit ismerteti: 55-65.

Ma ugyanakkor általánosan elfogadott álláspont, hogy bizonyos eltérésekkel ugyan, de az OPTK állatszavatossági szabályai az Országbírói Értekezlet után is érvényesültek bírói szokásjogként egészen az 1923-ban elfogadott állatforgalmi szavatosságról szóló törvényig.⁸⁴

Vitathatatlan, hogy erre a korszakra áll a legtöbb vonatkozó információ a kutató rendelkezésére, hiszen a gazdasági és jogi folyóiratok, a magánjogi törvénytervezetek anyagai és a döntvénytárak, valamint a szak- és tankönyvek meglehetősen gazdag, de ugyanakkor ugyancsak kaotikus normarendszert tükröznek ezekre az évtizedekre vonatkozóan, mint azt az egyik korabeli mezőgazdasági folyóirat szerzője is vázolta.⁸⁵

Bár az általunk vizsgált kérdéskör történetének ezen korszaka szinte kínálja magát egy átfogó, részletekbe menő vizsgálatra, jelen keretek között csak egy többé-kevésbé kielégítő összefoglalást adhatunk a korabeli helyzetről.

Pozitív jogszabályok hiányában a felsőbbbíróági ítéletek annak ellenére sem tükröztek következetes joggyakorlatot, hogy Erdélyben⁸⁶ hatályos jogként, az Királyhágón inneni területeken („*az országbírói értekezlet ideiglenes törvénykezési szabályai hatályterületén*”) háttérnormaként érvényesülő osztrák jogi szabályok felhívhatók lettek volna. És bizonyosan nem beszélhetünk, (mint ahogy a korabeli szerzők sem tették)⁸⁷ – az OPTK szabályainak

84 Ebben a szellemben ír röviden erről az időszakról a Nagy-Szladits vonatkozó része. Vö. Antalfy Mihály: Vétel, csere. In: Szladits Károly (főszerk.): Magyar Magánjog. Kötelmi Jog. Különös rész, második füzet, Grill, Budapest (1940) 309.

85 Ez csak egyetlen nyilatkozat a számtalan korabeli panaszból: „De maga az igazságszolgáltatás sem lehet teljesen egyöntetű ott, ahol az állatszavatosságot nem szabályozzák pozitív jogszabályok és nem ritkán egyedül a bíró egyéni felfogásától függ az egyes peres esetek megítélése. ... noha ... a tudományos felfogással már sok tekintetben ellenkeznek, az ország többi részeiben ellenben az említett törvény [OPTK] hatálya megszűnt 1861-ben s ennek folytán azóta csak az időközben kifejlődött jogszokás irányítja az idevonatkozó peres esetek elbírálását. Igaz ugyan, hogy lényegileg ma is az osztrák polgári törvénykönyv szellemében ítéli meg a magyar joggyakorlat a szavatosság kérdéseit, mert megfelelő újabb törvényes intézkedések hiányában ennek a hatályon kívül álló törvénykönyvnek a szellemében alakult ki a jogszokás.” Rázt István recenziója Hutyra Ferenc: Törvénytársi állatorvostan, Budapest, 1908. című munkájáról, Köztelek, 1908/77, 2089.

86 Valamint Fiumében és a magyar határőrvidék polgárosított részeiben. Vö. Hutyra Ferenc: Törvénytársi állatorvostan, Pátria, Budapest (1908) 45.

87 Hutyra Ferenc: A szavatosság az állatkereskedésben tekintettel a hazai joggyakorlatra, Budapest (1895) 4.

szokásjogi tekintélyéről sem.⁸⁸ Voltak ugyanis felsőbbírósági döntvények, melyek egyenesen helytelenítették az OPTK-ra való hivatkozást⁸⁹ vagy szembe mentek bizonyos szabályaival a „*fennálló gyakorlat szerint*”, mások viszont kifejezetten a főhibák abból kiolvasható rendszerével operáltak. Vagyis a *Curia* döntvényei és ítéletei jelentős inkonzekvenciát mutattak: egyrészt megegyeztek az OPTK elveivel, másrészt azoktól több esetben eltértek.⁹⁰

Nyilvánvaló persze az, hogy az ítélkezési gyakorlat – bár 1875 után a haszonállatok adásvételére bizonyos esetekben felhívhatta a Kereskedelmi törvény szabályait is –,⁹¹ az állatszavatossági kérdésekben jórészt az ún. főhibák és az ezekhez kapcsolódó megdönthető vélelmek felállításának osztrák módszerére támaszkodott.

Ha egy többé-kevésbé általános képet kívánunk felvázolni, megállapítható, hogy a hasznos háziállatoknál (egypatások, szarvasmarhák, bivalyok, juhok, kecskék és sertések) a szavatossági főhibák körébe tartozó betegség fellépte esetén a vevő egy bizonyos rövid (vélelmi) határidőn belül szóvá tehetette a hiányosságot, s ilyenkor – ellenkező bizonyításig – vélelmeztek, hogy a hiba már az átadásakor megvolt az állatban. Vagyis a szavatosság általános elveivel szemben itt megfordult a bizonyítási teher, így nem a vevőnek kellett bizonyítani a betegség meglétét (az átadás idején), hanem az ellenérdekű félnek az áru hiánymentességét. Ezen megközelítés előnye az volt, hogy az átruházó pontosan tudhatta, mely hibákért kell helytállnia, az átvevő pedig mentesült az általában költséges és bizonytalan kimenetelű bizonyítási folyamattól.

88 Különösen ellentmondásossá vált a helyzet, miután az OPTK 1917-es novellája rést ütött a két országrészben többé-kevésbé egyöntetű joggyakorlaton azzal, hogy míg az anyaországban a régi OPTK szövegre támaszkodó gyakorlat maradt érvényben, addig Erdélyben az OPTK új szövege hatályba léptével a gyakorlatnak azt kellett volna követni. Vö. Az OMGE jogügyi bizottságának ülése az állatszavatossági törvénytervezet tárgyában (1917. március 28.), Köztelek, 1917/27, 534.

89 Curia 4412/1890.

90 A leggyakrabban említett ilyen eltérés a Királyi Kúria azon döntése volt, mely szerint a lovaknál előforduló – OPTK-ban felsorolt – szavatossági főhibák jelentkezése esetén általánosságban 30 napi vélelmi időt állapított meg, míg az osztrák törvény egyes esetekre 15 napos vélelmi időt írt elő. Curia 8377/1874.

91 A Kereskedelmi törvény (1875: XXXVII. tc.) csak olyan szerződések esetén került előtárba, melyek legalább az egyik fél részéről kereskedelmi jellegűek voltak. A Kt. rendelkezései természetesen nem előtételezték azokat a szempontokat, amelyek az állatok adásvételénél szükségszerűen figyelembe veendőek lettek volna.

A főhibának nem minősülő betegségek esetében a vevő az elévülési határidőn (hat hónapon)⁹² belül bizonyíthatta, hogy az adott hiányosság már az átadáskor fennállott.

A főhibák jelentőségének elfogadása az osztrák törvény szellemét tükrözte, de a magyar bíróságok nem minden esetben alkalmazták, illetve ingadozó gyakorlat szerint állapították meg az azokhoz kapcsolódó határidőket, s általában nagy jelentőséget tulajdonítottak az eseti szakértői bizonyításnak a betegségek lappangási idejével összefüggésben. Ezen kérdés mellett nagy jelentősége volt a szakértői véleménynek az adott betegség olyan főhibának minősítése vonatkozásában is, amely az állatot képtelenné tette a rendeltetésszerű használatra, vagy pusztulását okozta. A gyakorlat szerint a „törvényes” főhibának nem minősülő betegségek esetén is helyt kellett állnia az eladónak, de ilyen esetekben a vevőnek kellett bizonyítania (a magyar gyakorlat szerint a hat hónapos elévülési határidőn belül), hogy már a vétel idején megvolt a hiba az állatban, és hogy a hiányosság nem tette lehetővé az állat rendeltetésszerű használatát. Ezzel a magyar gyakorlat túlterjeszkedett az OPTK-n alapuló szabályokon.⁹³

Az orvosszakértői állásfoglalás azért vált különösen fontossá a 19. század utolsó harmadában, mert az OPTK-ban lefektetett, az egyes főhibákhoz kötött határidők – az orvostudomány fejlődése miatt – már nem voltak adekvátnak tekinthetők.⁹⁴

A bíróságok ítéleteikben a vevő elállási jogát mondták ki és visszaadatták az eladóval a vételárat. Lehetősége volt azonban a bírónak arra is, hogy a vevő

92 Kt. 359. §.; OPTK 933. §. Ezt az időintervallumot többen túl hosszúnak, az állatkereskedelmi ügyletek tekintetében inadekvátnak tekintették. Pl. Hutýra (1895): i. m. 34.; Hutýra (1908): i. m. 78.

93 Raffay: i. m. 315.; Szladits Károly: Az eladó felelőssége az eladott dolog minőségéért (Kellészavataosság). In: Emlékkönyv Nagy Ferenc huszonöt éves egyetemi tanárságának megünneplésére, Athenaeum, Budapest (1906) 341.

94 Nem véletlen, hogy a jogi és természettudományos vonatkozások összefoglalására a kor vezető állatorvosa vállalkozott, s munkáját nemcsak saját szakmai közönsége, hanem a kor bírái és más jogászai, valamint a gazdálkodók is haszonnal forgathatták. Vö. Hutýra (1895): i. m.; Hutýra Ferenc: Szavatosság az állatkereskedésben. In: Márkus Dezső (szerk.): Magyar Jogi Lexikon VI., Pallas, Budapest (1907) 344-345.; Hutýra (1908): i. m. Hutýra munkássága úttörő jellegűnek tekintendő az állatorvosi ismereteknek a jogalkalmazás felé való közvetítésében. Jogi fejtegetései is magas szintűek, nem véletlen, hogy a korabeli jogi lexikon munkatársa lehetett.

vételárcsökkentés iránti igényének adjon helyt. Utóbbi lehetőséget több esetben érte kritika.⁹⁵

A korban figyelembe jöhető szabályok sokrétűségét jelzi egyébként egy érdekes korai „üzletszabályzat” is, amely a dolog természeténél fogva kiter bizonyos állatszavatossági kérdésekre is: a lovak bizományi eladásával is foglalkozó pesti Tattersall üzlet 1868-ban hírlapi úton közzétett üzleti szabályai az OPTK-ban megfogalmazottaktól bizonyos mértékig eltérő gyakorlatot tükröznek az árverés útján vagy „szabad kézből” értékesített paripák betegsége esetén. A szabályzat különbséget tesz a főhibák szavatolásával és az anélkül eszközölt adásvétel között, vagyis a gyakorlat ebben a körben az lehetett, hogy az eladót csak (a valószínűleg az OPTK-ban megjelölt főhibákra értendő) külön felvállalás mellett terhelte helyállási kötelezettség, egyébként pedig nem. A szabályzat a hiba bizonyításához szakértői véleményt várt el a panaszos vevőtől. A vállalkozásnál csak igen rövid határidővel lehetett felszólamlással élni. Hogy ezen idő letelte után milyen szabályok szerint rendezték az eladó és a vevő vitáját, arról már nem szól a korabeli „ÁSZF”.⁹⁶

3c. *A szakirodalom álláspontja*

A korabeli szakirodalom jelentős kritikával illetve a hazai bíróságok gyakorlatát, több esetben felhívták a figyelmet egyrészt ellentmondó felsőbbbírósági döntésekre,⁹⁷ másrészt szakmailag (elsősorban állategészségügyi szempontból)

95 Hutyra (1895): i. m. 30. Hutýra (1908): i. m. 79. Az ÁPTK tervezetének 1461. szakasza ezt a lehetőséget egyértelműen kizárta.

96 „20. §. Olly lovaknál, melyek a törvényes főhibák szavatolása nélkül adatnak el, a vevő minden kártérítési jogról lemond; ellenben olly lovaknál, melyek a törvényes főhibák szavatolása mellett adatnak el, jogában áll a vevőnek a leütéstől számítva 3 nap alatt az illyennemű hibák fölfedezése miatt a pesti „Tattersall” üzletnél felszólamlással (Reclamation) élni; ezen idő eltelte után a felszólamlás többé figyelembe nem vétetik, és a vevő köteles az eladóval – ki ez esetben megneveztetik – az ügyet elintézní. A felszólamláshoz a m. k. gyógyintézet bizonyítványa melléklendő.” Vö. Átnézete a pesti „Tattersall” üzletnek, Vadász és Versenylap (1868) 362.

97 Egy másik kifejező korabeli nyilatkozat: „Az eladót terhelő szavatosságkérdésében a mi jogszolgáltatásunk terén a legteljesebb zűrzavar és jogbizonytalanság uralkodik s így senki se csudálkozzék azon, ha léptenyomon ellentétes bírói határozatokkal találkozok, mert hisz a felsőbb és legfelsőbb bírói határozatok közti ellenmondás egyéb kérdésekben sem tartozik nálunk a ritkaságok közé. Ennek az állapotnak a magyarázata nagyon egyszerű: polgári törvénykönyvünk nincsen, az osztrák kódexet rösteljük követni, de annak a szavatosságra vonatkozó szakaszai úgyis teljesen elévültek, a bírói gyakorlat tehát vételeg az egyes esetek labirintijában s annál kevésbé helyezhető biztos alapokra, mert a szavatossági főhibák tanát és a megfelelő szakkifejezéseket az állatorvosi tudomány végleg meg nem állapította.” Köztelek, 1897/76, 1319-1320.

vállalhatatlan állásfoglalásokra is.⁹⁸ A kérdéssel foglalkozók nem fáradtak bele a külön jogszabály szükségességének a hangsúlyozásába sem,⁹⁹ annak ellenére, hogy a kezdeti kodifikációs kísérletek a magánjogi törvénykönyvbe szándékoztak inkorporálni az állathibákkal kapcsolatos joganyagot.¹⁰⁰

A korban egyre magasabb színvonalra emelkedő kézi- és tankönyvirodalom¹⁰¹ egyre nagyobb terjedelemben tárgyalta az immár közkeletű elnevezéssel kellékszavatosságnak nevezett helytállás általános szabályai mellett az állatszavatosság szabályait is. S ekkor született meg az első monografikus jellegűnek tekinthető hosszabb tanulmány is a kellékszavatosságról, Szladits Károly tollából.¹⁰² Ezen munkák a magyar gyakorlat felfogását a „vegyes jogi rendszer módosított változataként” mutatják be,¹⁰³ utalva arra, hogy a mérvadó haszonállatok estén szavatossági igénnyel bármilyen nem múltó és könnyen fel nem ismerhető, s vételkor fennállt betegséget főhiba számba vett a judikatúra, s a szerződés felbontása mellett, bizonyos esetekben az árleszállítást is szankcióként alkalmazta.

98 Egyebek között Hutýra (1895): i. m. 4-6.; Sz[ilárd] F[erenc]: Az állatokért való szavatosság ügye, Köztelek 5. évf. 1. sz. 5-6.; Hutýra (1908): i. m. 47. A legfontosabb felsőbíróági állásfoglalásokat 1908-ig rövid bemutatással felsorolja: Hutýra (1908): i. m. 49-53. A korabeli felső bíróági gyakorlat tendenciáinak, esetleges ellentmondásainak feldolgozása külön tanulmány tárgya lehetne. Figyelembe jöhető további írások: Fényes Vince: Szavatosság az állatok eladásánál, A Jog, 1903/20, 155.; Vajna Elemér: Az állatszavatosság magánjogi szabályozásáról, Magyar Jogászárság, 1905/9, 181.; Hamar Gyula: Az állatszavatossági perekről, Ügyvédek Lapja, 1909/20, 4-6., 1909/21, 5.

99 „Ily körülmények közt igen természetes, ha a szavatossági törvényt inkább az állatorvosok, semmint a jogászok sürgetik, mert az előbbieknél sokkal gyakrabban van alkalmuk érezni a rendezés szükségességét. Ezen sorok czélja sem egyéb, mint a szükségét hangoztatni s élet venni különösen sokszor hallott érvelésnek, hogy ez a kérdés is várhat addig, míg az általános civil-kódex keretében megoldást nyer. A közönség érdeke jogbiztonságot és nem kódexet követel.” Sz[ilárd]: i. m. 4. Ezen törekvéseknek eredményeként az első világháború éveiben elkészült egy vonatkozó törvénytervezet. Köztelek, 1917/27, 533-538.

100 Vö. pl. A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete (Első szöveg) 1455-1468. §§.; Ezen megoldás kritikájára vö. Igazságügyi Javaslatok Tára, 1906/1, 87-88. Utóbb az állatszavatosság kérdése ki is került magánjogi törvénytervezetekből, s ez a felfogás érvényesült természetesen (a külön törvény 1923-as megszületése okán) az 1928-as tervezetben is. Bár ez a megoldás sem nyerte el mindenki tetszését. Az 1914-es szövegváltozatból hiányolja a kérdés szabályozását pl. Nemere Béla: Szavatosság a tervezetben, Jogtudományi Közlöny, 1914/32, 342.

101 Többek között Raffay: i. m. 313-318.; Kolosváry Bálint: A magyar magánjog tankönyve, II. kötet. Kötelmi jog – Családjog – Öröklési jog, Politzer, Budapest (19072) 130-131.

102 Szladits: i. m. 285-383.

103 Raffay: i. m. 315.; Szladits: i. m. 341.; Hutýra (1908): i. m. 44-45.

3d. *A népi jogszokások tanúsága*

Mint korábban jeleztük, különösen érdekes lehet erre a korszakra vonatkozóan annak vizsgálta, hogy midőn a modernizálódó és megszilárduló magyar polgári igazságszolgáltatás és jogtudomány szembesült a vonatkozó problémákkal, hogyan csapódtak le a megoldási lehetőségek a népi jogszokások szintjén.

„A jóság betegségei és azok fejlődési állapota alapján hosszú időn át a helyi szokások döntötték el, hogy mikor volt a vétel felbontható rendeltetés szerinti használhatatlanság címén, és mikor volt a vevőnek csak árleszállításhoz joga. – írja az etnográfus.”¹⁰⁴

Azt, hogy ezek a szokások mennyiben erősítették vagy gyengítették a bírói szokásjogot, majd később a törvényi szabályokban lefektetett megoldásokat, megvilágíthatták volna azon adatgyűjtés közlései, amely a múlt század első felében - a magyar tudománytörténetben egyedülálló kezdeményezésként - a jogi néphagyományok átfogó kutatását tűzte ki célul. Az igazságügyi minisztérium támogatásával, több mint száz kutató közreműködésével 1939 és 1948 között megvalósult nagy gyűjtő munka, amely *„a tételes jog mellett, vagy annak ellenére a nép köztudatában élő jogelvek, szokások és eljárások”* összegyűjtésére törekedett,¹⁰⁵ azonban – az általunk vizsgált kérdéskörben – nem szolgáltatott számottevő adatot. Az 1948-as tápéi gyűjtés publikált anyagában csak egy adatközlő esetében találhatunk releváns nyilatkozatot, amely azonban jól összefoglalja a korabeli „népi köztudatot,” s amelyet más adatokkal kiegészítve bizonyos képet kaphatunk a múlt század elejének viszonyairól. Koszó András adatközlőtől a következőket jegyezték le a gyűjtők:¹⁰⁶

„Az állat hibája esetében az eladó szavatol. Azért van a törvény, hogy előírja, melyik betegségnél hány napig tart ez. Az eladónak kötelessége volna felhívni a vevő figyelmét a nem látható hibára. De ma már »beleélte magát a nép, hogy nem szokta megmondani a bajt«. Ez nem tisztességes dolog, de így van...

104 Tárkány Szücs (1976): i. m. 369-370.; Tárkány Szücs (1981): i. m. 677.

105 Vö. Kőhegyi Mihály – Nagy Janka Teodóra: Bónis György jogi népszokásgyűjtése Tápén (Forrásközlés) 1. In: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Ethnographicae 1. Szeged (1995) 195.

106 A forráskiadásban idézett szöveget a könnyebb követhetőség érdekében kissé tördelve és néhány kevésbé releváns mondat elhagyásával közöljük.

Ha ismerős kérdezi: »Kehes ez a Jóság?« Az eladó: »Ismerlek, megmondom, igen kedvelt Jóságom, van neki baja, de ettől elhasználhatod.« Vagy: »Neked nem való ez a Jóság, mert te agyonhatszod.« Ismerősnek megmondja az ember az illetet, de akit soha sem lát többé, annak nem. Ez nem helyes, de »az életlehetőség ma már megkívánja«. ... Viszont »látszatos betegségért« nem felel az eladó. Aki nem veszi észre, azt nem védi a törvény.

Ha valaki a szavatosság alapján utólag kifogást tesz, a körülményektől függ, hogy inkább visszaadják a vételárat, s a Jóságot, vagy vételárból engednek. »Ha ennyi pénzt visszaad, gazdája vagyok«, mondja a vevő az eladónak. Ha hasznóhajtó, kedvelt Jóság, inkább megtartja. Az eladó becsületesen így szól: »Elismerem, hogy ilyen baja van, egyezzünk meg.«

Ha fölényesen viselkedik, a bíróság elé kerül az ügy.¹⁰⁷

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy legfontosabb elvként továbbra is az érvényesült, hogy amennyiben a vásárló nem vette észre a könnyen látható betegséget, akkor magára vetett. Ugyanakkor elvárt gyakorlat lett volna, hogy az eladó jelezze a súlyos betegségek meglétét az állatban:¹⁰⁸ *„Ha valami hibája van a jószágoknak, azt meg kell mondani. De hogy mit ír elő az állatszavatossági törvény, arra csak az jön rá, jó drága áron, akinek ügye a bíróság elé kerül.”* – mondta egy másik korabeli gazda.¹⁰⁹

Tehát még a 19-20. század elején is a régi *„caveat emptor”* az egyik legfontosabb rendezési elv, melynek fényében tulajdonképpen elvárták a vevőtől a megfelelő állatismeretet, vagy olyan szakértő segítő bevonását, aki megóvhatta őt az átverésektől.¹¹⁰ A vevő biztosíthatta magát azzal, ha nyilatkozatot vett az eladótól az állat hiánymentességére, amennyiben az nem volt olyan becsületes, hogy maga jelezze a hiányosságot, a bajt.

107 Kóhegyi – Nagy: i. m. 232.

108 Faggyas: i. m. 117. „A szakértő nemcsak a ló külső hibáit veszi észre, de felfigyel – a ló magatartásából ítélve – a ló egyéb rejtett hibáira, melyek ugyan szavatossági hibák, s azokért felelős az eladó, de mennyi huzavona, utánjárás kell ahhoz, hogy az eladó, akár peres úton is ismét visszavegye a hibás jószágot.”

109 Papp: i. m. 58.

110 Faggyas: i. m. 116.; Balázs Kovács: i. m. 449.; Márton: i. m. 332.

Egyes helyeken speciális megoldás lehetett tehénnvétel esetén, hogy a rejtett hiba (a tejelés, illetve az elvárt tejmennyiség elmaradása, a tehén rugós szokásai) jelentkezése esetére, „garanciára” bizonyos összeget tartott vissza a vevő.¹¹¹

Nem tudjuk, milyen források alapján Dankó a „kártérítés, mint rendkívüli vételforma” tárgyalásánál említi annak a lehetőségét is, hogy „*a hiányos, sérült, rossz, illetőleg beteg árut (például állatot) hibátlanra, épre, egészségesre cserélték ki,*” ugyanakkor a kártérítési per leggyakoribb okaként értékeli, hogy az árut rejtett hibával adták el, illetve „*hogy a később felfedezett hiányosságot (vagy betegséget) nem ismerték el.*” A „kártérítés vagy kártalanítás” és a szavatosság követelményei között szoros kapcsolatot lát.¹¹²

A néprajzi adatok mindenesetre azt sugallják, hogy a köztudatban természetesen benne volt – szavatossági hibák, vagyis fel nem fedezhető hiányosságok, belső nyavalyák esetén – a peres út lehetősége és szükségessége,¹¹³ valamint az, hogy annak sikere esetén az eladónak vissza kell vennie a hibás állatot.¹¹⁴

Az állattartással és vásári állatkereskedelemmel kapcsolatos néprajzi irodalomban egyébként néhány esetben érdekes leírását kapjuk annak, hogy a 20. század elején, az állatvásárokon milyen módon győződhetek meg a vevők az állat tulajdonságairól. A lovak vásári vételénél bizonyára mindenütt lehetőség kínálkozott például arra, hogy a vásár területén egy erre a célra kijelölt külön helyen megjárassák az állatot, megvizsgálják látását és fogait, igavonó ló esetén kipróbálják, hogyan viselkedik szekér elé fogva.¹¹⁵ Csaknem valamennyi vizsgálati szakaszhoz kötődtek olyan mesterkedések,¹¹⁶ amelyek megnehezítették a vevő helyes értékítéletének kialakulását.¹¹⁷ A szarvasmarhák

111 Ökrök adásvétele esetén pl. ez nem volt gyakorlatban. Vö. Csizsár: i. m. 141.

112 Dankó (2002): i. m. 91-92.

113 Csizmadia: i. m. 69.; Faggyas: i. m. 116.

114 Bencsik: i. m. 44.

115 Faggyas: i. m. 116-117.; Márton: i. m. 334-335.

116 Kirner: i. m., 28.; Márton: i. m. 335-338.; Szabó Géza: Lóvásárok régen és ma. In: Nagy Janka Teodóra – Szabó Géza (szerk.): Vásárok Világa I., Szekszárd (2006) 115.

117 Ezen mesterkedések feltárására a jó szándékú szerzők már meglehetősen korán törekedtek. Elsősorban a gazdáknak szánt folyóiratokban jelentek meg „felvilágosító” írások. Az egyik legkorábbi ilyen jellegű írás még angliai példákkal érzékeltette a csalásokat. Vö. Csizsár fogások. Vadász- és Versenylap 5. évf. (1861) 280-282., 300-302., 331-332., 342-346. Utóbb, mint láttuk, éppen Kelet-Magyarországon találunk példát ilyen figyelmeztető írásokra. Vö. Kapray: i. m.; Nemes-Nyéký: i. m.

vétele kapcsán is széles volt a családi lehetőségek tárháza.¹¹⁸ A kapcsolódó munkákból az tükröződik, hogy a korban a kupeczek megtévesztő praktikáit és a hibákat elleplezni hivatott fortélyait sokszor a vásári jószágadás-vétel körüli, magától értetődő virtusként fogták fel, és igen gyakori volt, hogy a pórusl járt vevők szegényükben inkább viselték a kárt, amelyet tudatlanságuk vagy jóhiszemű naivságuk által elszenvedtek, minthogy peres útra tereljék a problémát.

4. Az állatszavatossági törvény hatálya alatt

Az előbbi fejtegetések időben átvezetnek az állatszavatossági jog hazai történetének – általunk önkényesen kijelölt – negyedik szakaszára. Mivel az általános polgári törvénykönyv koncepciójából a '10-es években egyébként is kimaradtak az állatszavatossági szabályok, a jogbizonytalanság megszüntetése érdekében a jogalkotó végül úgy döntött, hogy külön jogszabályban rendezi az állatszavatossági kérdéseket. Legalább hatévi előkészítő munka után született meg az 1923: X. tc. (ÁT), amely egy miniszterelnöki számú rendeletről (1934/1923 M. E. sz.)¹¹⁹ kisérvé 1923. március 1-jén lépett hatályba, és megkísérelte a korábban ismertetett anomáliákat megszüntetni, s ezzel a forgalom igényét kielégíteni.

Az ÁT, amelynek hatálya alá a ló, szamár, öszvér, szarvasmarha, bivaly, juh, kecske és sertés adásvétele és cseréje tartozott, a korábbi joggyakorlatnak megfelelően a módosított vegyes jogi rendszer alapján állt azzal, hogy elismerte a főhibák rendszerét, de emellett a nem főhibának minősülő egyéb lényeges és rejtett hibák fellépése esetében is jogokat biztosított a vevőnek.¹²⁰

Míg az ún. főhibákat a jelzett miniszterelnöki rendelet határozta meg, az azokra vonatkozó vélelmi időkkel együtt, a főhibának nem minősülő hiányosságokat – melyekért az eladó a törvénytől fogva szavatolt, ha az állaton annak tényleges átadásától számított hat héten (a szavatossági időn) belül már

¹¹⁸ Faggyas: i. m. 118.

¹¹⁹ „Az állatok szavatossági főhibáinak és a főhibákra vonatkozó vélelmi időszakoknak megállapításáról.”

¹²⁰ Az alábbiakra a törvény szövegén kívül vö. Antalffy: i. m. 309-320. A korabeli joggyakorlatra is kitér Vadász Lajos (szerk.): Magánjogi törvénykönyvünk és élő tételes jogunk, II. kötet. Kötelmi és öröklési jog, Budapest (1930) 202-211.; Továbbá Nagy Éva: A vevő-fogyasztó tradicionális jogai ingó adásvétel hibás teljesítése esetén. PhD értekezés – SZTE, Szeged (2014) 109-112.

az átadáskor meglévő olyan betegség vagy egyéb jelentékeny hiba mutatkozott volna – az alábbi kritériumok szerint határozta meg az ÁT 2. §-a: A hiba „következtében az állat a szavatossági idő alatt elhullott vagy leöletvén, hatósági intézkedés miatt a vételárban kifejezett értékét legalább egynegyed részénél nagyobb mértékben elvesztette vagy pedig a hiba oly természetű, hogy az állat értékét vagy rendeltetésszerű használhatóságát egyébként tetemesen csökkenti vagy kizárja”.

Utóbbi feltételeknek megfelelő hibák esetén a vevőnek kellett bizonyítania, hogy az állatban a hiba a törvényes szavatossági határidőn, az átadástól számított hat héten belül jelentkezett. (Legcélszerűbb volt ilyenkor a betegség felismerését azonnal bejelenteni levélben az eladónak vagy az előjárásának, s ajánlott volt az állatot minél előbb szakértővel megvizsgáltatni.) A hatheti szavatossági idő lejártától számítva 15 napos elévülési határidő állt a vevő rendelkezésére, hogy igényét érvényesítse, vagyis a szerződés felbontása és következményei iránti keresetét benyújtsa (100 pengő perérték alatt a községi, a felett a járásbírósnál). Megfordult a bizonyítás terhe a rendeletben felsorolt főhibák esetén: ilyenkor ugyanis az adott betegség meghatározott vélelmi időszakon (3, 5, 8, 14, 30 nap – állattól és betegségtől függően) belül való jelentkezése esetén a vevőnek három napos értesítési idő állt rendelkezésére, s ha ezzel élt, akkor vélelmezték, hogy a betegség már az átadáskor megvolt az állatban. Főhiba esetén is, ha a vélelmi idő (+ három nap) vevői jelzés nélkül eltelt, a vevőnek kellett bizonyítania annak átadáskori fennállását. (Az eladó csalárd magatartása esetén a vevő terhére eső fenti határidők [szavatossági, értesítési és rövid elévülési] nem érvényesültek, és a vevő a hosszabb [tkp. 32 éves!] rendes elévülési időn belül élhetett jogaival.)

Az állatszavatossági vitákban az ÁT alapvető szankcióként csak a vétel felbontását ismerte el, az árleszállítás lehetőségét kizárta. Fajlagos vételnél másikk, hibátlan állatot is követelhetett a vevő. Kártérítés megítélésére kivételesen kerülhetett sor, ha az eladó csalárdul elhallgatta a hibát, vagy jótállt az állat hibátlanságért, illetve ha az állat nem bírt azzal a tulajdonsággal, amelyben a felek megállapodtak.

Az ÁT írásbeli szerződést követelt meg a szavatosságnak a főhibákon és a törvénybeli feltételeknek megfelelő egyéb hibákon kívüli hiányosságra való kiterjesztéséhez, a szavatossági idő lerövidítéséhez vagy meghosszabbításához, továbbá az eladó szavatossági kötelezettségének korlátozásához és kizárásához.

Azt hihetnénk, hogy az állatszavatossági törvény utóbb megfelelő alapul szolgált a vitás kérdések tisztába tételéhez és az egységes joggyakorlat megteremtéséhez.¹²¹ A korabeli jogi irodalom azonban nem feltétlenül ezt tükrözi, hiszen már megszületése idején meglehetősen élesen kritizálták egyes megoldásait, különösen bizonyos dogmatikai következetlenségei okán, valamint amiatt, hogy a vevőt továbbra is hátrányosabb helyzetben hagyta az eladóval szemben.¹²² A több mint harminc évig hatályban lévő törvény azonban beválni látszott a második világháború előtti időkben. A gyakorlati életben elsősorban az okozott az alkalmazásával kapcsolatban problémát, ha a vevő olyan személyektől („*kupecoktól*”) vásárolta a jószágot, akik kellő anyagi garanciával nem rendelkeztek, s így ha egy szavatossági ügyben beperelték őket, nem lehetett rajtuk végrehajtani az ítéletet.¹²³ Ezt a problémát később sem sikerült jogszabályi szinten rendezni, ugyanakkor a csalásokkal kapcsolatos felvilágosító munkát¹²⁴ talán eredményesebbnek értékelheti az utókor.

121 Erre törekedtek a korabeli kommentárok: Gaár Vilmos – Polyák Béla: Az állatforgalmi szavatosság. Az 1923. X. t.-c. rendszeres magyarázata, Budapest (1923), (1929); Hutyra Ferenc: Tudnivalók az állatforgalmi szavatosságról. Az 1923. X. t.-c. alapján. A törvény és az azt kiegészítő minisztériumi rendelet teljes szövegével, Budapest (1923); Laszcsik Gyula: Az állatszavatossági törvény ismertetése magyarázatokkal és az 1923. X. t.-c. teljes szövegével, Szombathely (1928); Ehrenthal Aladár: Az állatszavatossági jog. Az állatforgalmi szavatosságról szóló 1923. évi X. tc. magyarázata a bírói gyakorlattal és a vonatkozó per- és végrehajtási joggal, Politzer, Budapest (1932).

122 Almási Antal: Az állatszavatossági törvényről, Jogtudományi Közlöny, 1923/12, 89-91.; Daróczi József: Az állatszavatossági törvény s az értesítési kötelezettség, Jogtudományi Közlöny, 1924/16, 125-126.

123 Benke Gyula: Az állatkereskedelem és az állatforgalmi szavatosság időszerű kérdései, Köztelek, 1941/47, 1020-1021.

124 Kaptay: i. m.; Nemes-Nyék: i. m.; Gerőfy Gyula: Legszükségesebb tudnivalók az állatszavatosságról. Zsebkönyv községi előljárók és állatkereskedéssel foglalkozók számára, Pannonia, Székesfehérvár (1929).; Kukuljevic József: Jótállás és szavatosság az állatok adás-vételénél, Földművelésügyi Minisztérium, Budapest (1929); Fischer Dezső: Állatvásár és állatszavatosság. Mire ügyeljünk az állatok vételénél és eladásánál, Fischer, Sárospatak (1933).

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy az előzőekben azonosított mind a négy korszak több olyan, az állathibák miatti objektív helytállási kötelezettség megvalósulásával kapcsolatos fajsúlyos kérdést vet fel, amelyek ezen érdekes és a ma számára sem tanulság nélküli jogterület kapcsán megválaszolásra várnak. Különösen kíváncsún lennének minél több vonatkozó jogeset feltárása a 17-18. századi ítélkezési gyakorlatából. A célzott levéltári feltáró munka révén remélhetőleg olyan források birtokába juthatunk, amelyek egy viszonylag szűk, de gazdasági és társadalmi jelentőségét tekintve felbecsülhetetlen fontosságú életterülettel kapcsolatban adhatnak információkat arról, hogyan is működött a koraújkorban a nemesi és nem nemesi szokásjog, milyen behatások érhatték, illetve mely hatásokkal szemben maradt konzervatív a kor alkalmazott joga. Azonban a többi „korszakra” vonatkozó jogtörténeti kutakodást sem tekinthetjük érdektelennek.

